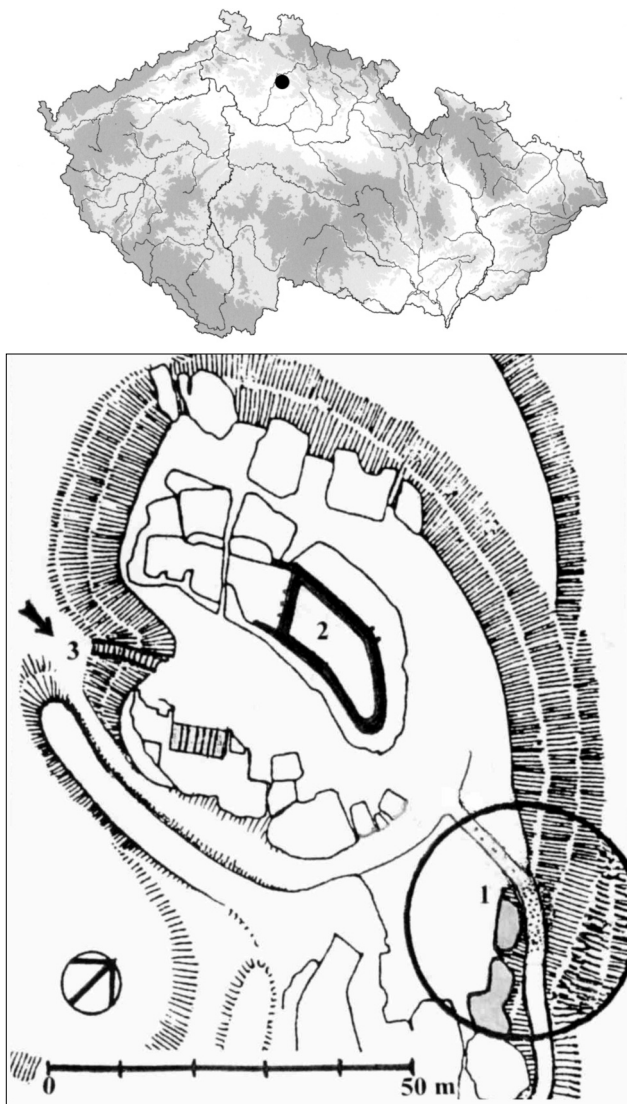

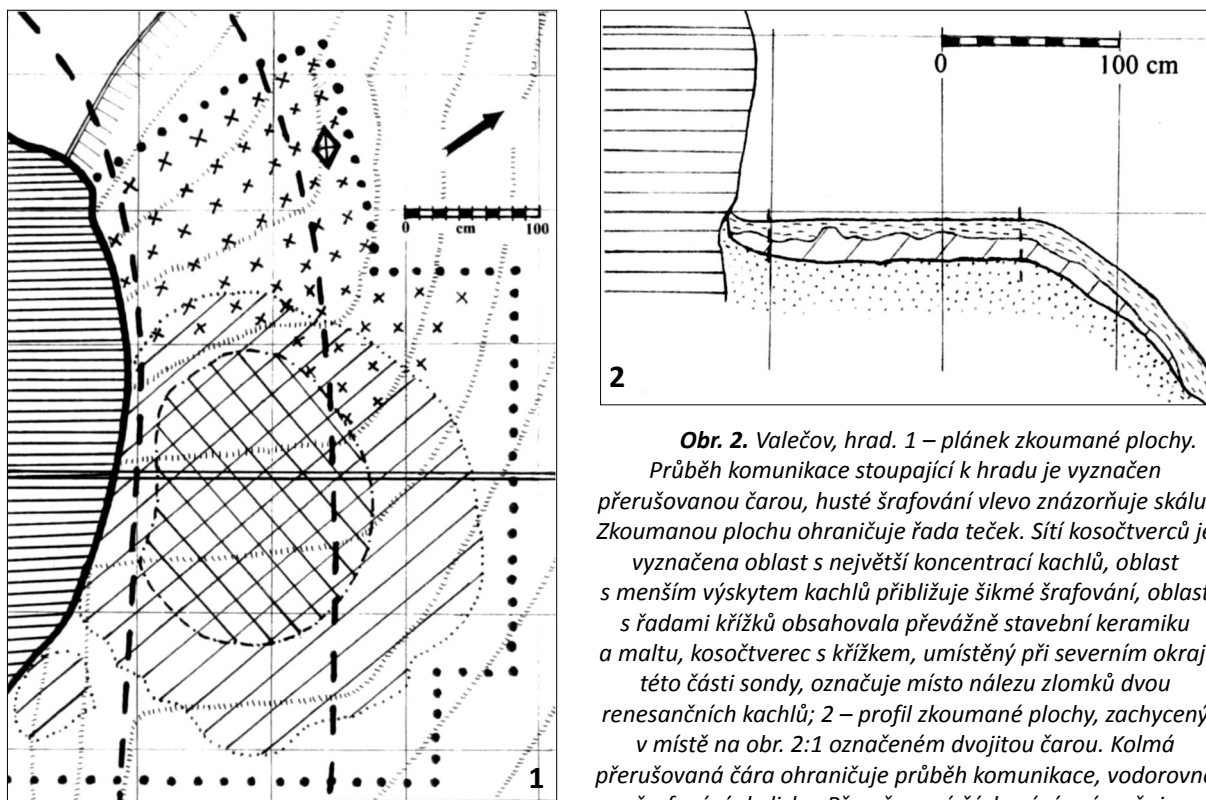
OBJEV DESTRUOVANÝCH GOTICKÝCH KACHLOVÝCH KAMEN NA HRADĚ VALEČOV

Čeněk Pavlík

V létě roku 2009 byl na frekventované cestě spojující hrad Valečov (k. ú. Boseň, okr. Mladá Boleslav; *obr. 1*) s přílehlým skalním městečkem objeven volně ležící zlomek gotického reliéfního komorového kachle. Tento nález mohl být považován za náhodný, avšak během následujícího roku se na témže místě vlivem narušování terénu turistickým provozem začaly objevovat další keramické fragmenty. Cesta zde stoupá podél skal k terénnímu zlomu, který ohraničuje plochu někdejšího severního předhradí. Proto vznikly dohady, zda nedošlo k narušení skládky materiálu vyvezeného z hradu. Tuto domněnku jednoznačně potvrdila zjišťovací sonda, položená pod dohledem archeologa Muzea Mladoboleslavska Jiřího Waldhausera v létě roku 2010. Bylo zřejmé, že terén bude v těchto místech dlouhodobě devastován, a proto bylo nutné urychleně přistoupit k záchrannému archeologickému výzkumu. Jeho realizace probíhala od září 2010 do srpna 2011. Rozsah zkoumané plochy dosáhl zhruba 12 m². Vrstva s nálezy končila v hloubce kolem pouhých 20 cm a v podstatě kopírovala dnešní terén. Níže začínalo homogenní světlé, písčité podloží (*obr. 2:1–2*). Vyzvednuté keramické zlomky pocházejí převážně z gotických kachlových kamen a vyskytovaly se na oválné ploše o rozloze cca 8 m² (*obr. 2:1*, vyznačeno šikmo šrafované). Uprostřed této oblasti byly kachle napěchovány v několika vrstvách nad sebou a obklopovaly je typické načervenalé zbytky mazanice (*obr. 2:1*, oblast kosočtverců). V okrajových částech nálezů ubývalo. Mezi kamnářskou keramikou se občas vyskytovaly zlomky nádob, prejzů, cihel, železných předmětů a zvířecích kostí. Těsně nad podložím bylo odkryto několik větších pískovcových kamenů, které v době založení skládky zde již ležely, protože v okolí všudypřítomná keramika pod nimi nebyla. Mimo výše specifikovaný ovál docházelo na území zkoumané plochy k nálezům pouze sporadicky. Odlišná situace byla zjištěna na západní straně, kde na zbytky gotických kachlových kamen bezprostředně navazovala plocha o rozloze cca 3 m², obsahující množství další keramiky (*obr. 2:1*, vyznačeno křížky). Tento-

Obr. 1. Valečov, hrad. 1 – poloha lokality na mapě České republiky; 2 – terénní náčrt hradního jádra a jeho bezprostředního okolí (podle P. Chotěbora). 1 – uprostřed kruhu se nachází oblast s nálezem destruovaných kachlových kamen; 2 – Vaňkův palác; 3 – hlavní komunikace

Obr. 2. Valečov, hrad. 1 – plán zkoumané plochy. Průběh komunikace stoupající k hradu je vyznačen přerušovanou čarou, husté šrafování vlevo znázorňuje skálu. Zkoumanou plochu ohraničuje řada teček. Síť kosočtverců je vyznačena oblast s největší koncentrací kachlů, oblast s menším výskytem kachlů přibližuje šikmé šrafování, oblast s řadami křížků obsahovala převážně stavební keramiku a maltu, kosočtverec s křížkem, umístěný při severním okraji této části sondy, označuje místo nálezu zlomků dvou renesančních kachlů; 2 – profil zkoumané plochy, zachycený v místě na obr. 2:1 označeném dvojitou čarou. Kolmá přerušovaná čára ohraničuje průběh komunikace, vodorovné šrafování skalisko. Přerušované čárkování znázorňuje povrchovou vrstvu s občasným výskytem keramiky, šikmé šrafování vrstvu s kumulací keramiky, tečkování podlaží

kráte se však jednalo především o stavební keramiku – o úlomky prejzů a cihel, které byly obklopené vrstvou rozpadlé malty, včetně několika částečně dochovaných vytvarovaných prejzových výplní. Byla zde i kompletní nezdobená dlaždice a zbytky hlazené omítky. I když tato vrchní část svažující se cesty byla nejvíce narušena, je možné konstatovat, že uvedené zbytky stavebního materiálu se objevovaly ve stejné vrstvě jako sousední střepy kachlů. Smísení materiálu v místě styku obou částí naznačuje, že skládka vznikla zhruba současně. Zdá se, že vrstva se zlomky stavební keramiky sahá dále na sever. Zde však již průzkum nepokračoval, protože tento terén není bezprostředně ohrožen. Na trase cesty směrem k hradu vyvezeného materiálu rapidně ubývalo, a proto byl plošný odkryv ukončen i zde. Z chronologického hlediska je významný nálezk dvou zlomků renesančních kachlů v severním cípu zkoumané plochy (viz obr. 2:1). Jejich reliéfní výzdoba svědčí o tom, že byly vyrobeny kolem poloviny 16. století. Do renesančního časového horizontu lze zařadit i stavební keramiku – prejzy, cihly a dlaždice. Na základě těchto poznatků je možné usuzovat, že skládka vznikla při úpravách hradu v průběhu 17. století (viz níže). O stáří dnešní cesty mnoho nevíme, August Sedláček ji bez bližší specifikace označuje za „starou“ (Sedláček 2000, 114). Vzhledem k dosavadním znalostem o rozmístění bran a s nimi souvisejících komunikací v hradním areálu se zdá pravděpodobné, že objevený keramický odpad měl zpevnit a odvlhčit nově vznikající přímou cestu, vinoucí se od skalního městečka k obci Boseň v době, kdy hrad, minimálně jako pevnost, již dosloužil. Přitom nelze vyloučit, že v těchto místech již dříve existovala středověká úniková stezka.

STRUČNÉ DĚJINY HRADU

Zřícenina skalního hradu Valečov se tyčí na západním okraji chráněné krajinné oblasti Český ráj, přibližně čtyři kilometry jihovýchodně od Mnichova Hradiště. K jeho založení došlo nejspíše na počátku 14. století. Zakladatelé hradu patřili k nižší šlechtě a jejich erbovním znamením bylo slunce (symbol života, síly, odvahy), které se většinou zobrazovalo s lidským obličejem (obr. 3). Nejstarší známý člen tohoto rytířského rodu, používajícího ve svém predikátu z Valečova (někdy též z Kněžmostu), je Bartoš

Starší, který se synem stejného jména v letech 1316–1318 bojoval proti Vokovi z Rotštejna. V polovině 14. století se na Valečově připomínají bratři Beneš, Ctibor, Hereš a Vojslav. Majetek valečovských rytířů sousedil s rozsáhlými pozemky cisterciáckého kláštera Hradiště, což v době husitského hnutí mohlo ovlivnit jejich příklon na kališnickou stranu. Za této konstelace již nebyl problém uchvátit podstatnou část klášterního majetku. Po odeznění husitských válek měl o bývalý majetek hradištského kláštera zájem i katolík Jindřich z Vartenberka, který v roce 1439 nečekaně napadl a vypálil hrad Valečov. Vítanou Vartenberkovou kořistí se stala ovdovělá Machna z Valečova se syny Břeňkem a Janem, kteří byli uvězněni v děčínském hradě. Na svobodu se dostali až po rezignaci na vlastnictví rodného hradu. Tím však tato kauza neskončila a po vleklých bojích s Jindřichem z Vartenberka a jeho přívrženci se valečovští rytíři za pomoci Pražanů někdy po roce 1444 opět ujali svého právoplatného majetku. Zpustošený Valečov byl patrně pouze provizorně opraven a v této době se mezi jeho držitele poprvé uvádí i příbuzný (bratranec?) Břeňka a Jana – Vaněk z Valečova. V roce 1462 dostal Jan z Valečova od krále Lhotici, kde roku 1464 bez potomků zemřel. Hrad Valečov byl v té době již pouze v rukou Vaňka z Valečova a Kněžmostu. Tento šlechtic, vyznáním podobojí, se posléze stal nejvýznamnějším členem rodu. Po celý život sloužil králi Jiřímu z Poděbrad a byl za to náležitě odměněn. Nejprve byl jmenován purkmistrem na Starém Městě pražském (1449), později (1452) se stal členem rady zemského správce a v prosinci téhož roku dokonce podkomořím královských měst. Tuto významnou funkci zastával až do roku 1468. Vaněk z Valečova velmi zbohatl, vlastnil dům v Praze a kromě valečovského panství mu připadlo i panství opočenské, včetně hradu, jehož jméno též užíval ve svém predikátu. Vaňkovým hlavním sídlem zůstal rodový Valečov, nechal zde postavit výstavný nový palác a zdokonalil hradní opevnění. S jeho osobou jsou s největší pravděpodobností spjaty i zbytky objevených kachlových kamen. Z dochovaných písemných pramenů vyplývá, že Vaněk z Valečova byl ve svých úřadech svědomitý a spravedlivý. Nelibě nesl rozpor mezi hlásáním a činy mnohých kněží a ve svém traktátu kritizoval husitské duchovenstvo ze stejných přečinů, kterých se dopouštěla římská strana. Tento proslavený muž zemřel 19. února roku 1472. S manželkou Ofkou zplodil pět dcer a syna Viktorina. Viktorin byl v době otcovy smrti nezletilý. Proto Vaněk ve svém testamentu hrad Valečov svěřil do správy švagra Samuela Velvarského z Hrádku, který po Viktorinově předčasné smrti v roce 1481 Valečov zdědil. Samuel z Hrádku se shodou okolností stal nástupcem Vaňka z Valečova v úřadu podkomořího, avšak zde po morální stránce zcela selhal a bylo mu proto zabaveno značné jmění. Jeho zchudlý syn Jiří musel prodat v roce 1498 i Valečov. Další majitelé hradu se poměrně rychle střídali. V letech 1498–1512 jím byl Bedřich z Donína, poté pouze na několik měsíců Jiří ze Šelmberka na Studénce a dále v letech 1512–1524 Jiří a Aleš Berkové z Dubé na Berštejně a Kuřívodech. Podstatně déle drželi Valečov Vančurové z Řehnic (1524–1588), po nich se majitelé opět rychle měnili. Na přelomu 16. a 17. století Valečov vlastnili Kaplířové ze Sulovic a poté Kapounové ze Svojkova (1602–1622), kterým byl hrad zkonfiskován a připadl Albrechtu z Valdštejna. Po roce 1628, kdy již nešlo o centrum samostatného panství, se zde vystřídala další řada majitelů, např. Taxisové z Hulsu, páni z Buschhofen a Rottalové. Od roku 1652 to byli opět a tentokrát na velmi dlouhou dobu páni z Valdštejna. Podobně jako množství dalších objektů byl Valečov popleněn za třicetileté války (1618–1648). Jeho hlavní palác byl opraven a byly v něm zřízeny kanceláře a byty úředníků spravujících kněžmostskou část hradištského panství. Na počátku 18. století, po centralizaci správy panství do Mnichova Hradiště, ztratilo smysl i toto využití starého hradu a začal se odvíjet obvyklý scénář. Z opuštěných budov bylo odvezeno vše, co mělo nějakou cenu a zdivo bylo postupně rozebíráno pro nové využití. Skalní světničky v předpolí hradu obývala chudina, tzv. „skaláci“, až do konce 19. století. Tito lidé se údajně těšili pevnému zdraví. Zbytky hradu kolem roku 1914 věnoval Josef Arnošt z Valdštejna Klubu českých turistů, který záhy započal s jeho prvními opravami. Od roku 1995 je vzorně udržovaný Valečov ve správě obce Boseň.

Hrad Valečov byl zpočátku malý, převážně dřevěný hrádek, který obsadil čtyři nejvyšší skalní bloky dělené průrvami. Předpokládá se, že velikostí skal limitovaný objekt měl od počátku dvoupalácovou dispozici. V dobře opracovatelných pískovcových skalách bylo proraženo přístupové schodiště a postupem času i celá řada zásobovacích i obytných prostorů. Někteří badatelé se přiklánějí k názoru, že na počátku husitských válek bylo východním směrem od hradu, v místech, kde se dnes nalézá skalní městečko, zbudováno vojenské ležení. V průběhu druhé poloviny 15. století byl za Vaňka z Valečova postaven nový (východní) palác. Ve skalách byly vyhloubeny nové příkopy (nedokončené?). K hradu patřila

Obr. 3. Pečeť Bernarda z Valečova z roku 1389

dvě předhradí s množstvím provozních budov. Speciální stavební úpravy si vyžádalo dvojí dělení hradu mezi sourozence. První takový případ nastal v polovině 16. století, za vlády Hynka a Zikmunda Vančurů z Řehnic, druhý na počátku 17. století za Kapounů ze Svojkova. Z té doby se dochoval i poměrně podrobný výčet hradních objektů (*Durdík 1999; Chotěbor 1986; Týž 2006; Vojkovský 2010*).

SHRNUTÍ DOSAVADNÍCH ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ

K prvním, patrně pouze částečně podchyceným archeologickým nálezům, došlo na hradě Valečov ve dvacátých letech 20. století (*tab. VI:1–2*). Materiál vyzvednutý na blíže nespecifikovaném místě byl odevzdán do muzea v Mnichově Hradišti (*Chotěbor 1986, 186–187; Vojkovský 2010, 32–34*). Množství dalších nálezů přinesl v letech 1978–1982 komplexní povrchový průzkum motivovaný z plošného hlediska rozsáhlými úpravami terénu v blízkém okolí hradu (*Chotěbor 1986, 177–196*). V sedmdesátých letech 20. století byly v západním předpolí hradu mezi kořeny starého stromu nalezeny téměř kompletní kované dveře z 16. století (*Waldhauser 2006, 136*). Další cenné nálezy jsou spjaty i s nynějšími opravami zříceniny, při kterých došlo mimo jiné k vyklizení několika zasypaných, ve skále vytesaných podzemních prostor (*o. c., 136–140*). Díky těmto aktivitám bylo možné v roce 2004 na hradě zřídit vlastní archeologickou expozici. Její významnou součástí je od roku 2011 tucet nově objevených nádobkových a reliéfních komorových kachlů provázený kresebnými rekonstrukcemi všech nově objevených reliéfů.

POPIS A ROZBOR ZBYTKŮ GOTICKÝCH KACHLOVÝCH KAMEN¹

Kachle nádobkové s pravoúhlým ústím

Získaný soubor nádobkových kachlů je poměrně rozsáhlý a tvarově různorodý. Jejich počet lze odhadovat na 50 až 70 kusů. Některé exempláře se podařilo téměř kompletně zrekonstruovat. Přibližně polovina zlomků byla vypálena do oranžova, zbytek je šedožlutý, výjimečně téměř hnědý. Dna oranžově zbarvených kachlů jsou subtilní a byla odříznuta strunou (*obr. 7:1, 2*). Šedožluté kachle mají naopak robustní vsazená dna, z vnější strany zdrsňená hrubozrnnou podsýpkou (*tab. 1:9*). Kvalitu oxidačního výpalu lze až na výjimky charakterizovat jako dobrou. Struktura střepu je převážně homogenní, velikost obligátního ostriva (křemičitých kamínků) zřídka převyšuje 2 mm. Z morfologického hlediska bylo nutno kachle rozdělit podle jejich hloubky a umístění vnitřní ozdobné lišty – dále VOL – na nádobkové miskové s VOL při dně, nádobkové mělké (krátké), nádobkové hluboké (dlouhé) a nádobkové hluboké s náznakem VOL při okraji. Tvar lišt je v průřezu různorodý – zašpičatělý (zhotoveno prsty, technikou tzv. špetky), různě zakulacený a vzácně i hranatý (zhotoveno pomocí čepele). Na vnějších stěnách kachlů se objevuje variabilní šroubovice, vzácněji i rýhy vzniklé při vytahování z rámu. Seříznuté vnější okraje jsou, až na výjimky, na vnitřní straně zakulacené. Na většině zlomků jsou patrné stopy po vytáčení na kruhu.

Kachle miskové: celkem bylo evidováno kolem 40 jejich zlomků, pocházejících minimálně ze sedmi exemplářů (VP 80–85); materiál je poměrně jemný, střep výhradně oranžový (cihlový); VOL bezprostředně navazuje na kruhové dno a umocňuje jeho zahlobení, protože byla vytvořena z ruky (palcem a jedním z ostatních prstů), má v průřezu měkké linie a ostrou vrcholovou hranu; uprostřed dna bývá na vnitřní (pohledové) straně zřetelný výstupek (*tab. 1:1*), na vnější straně jsou stopy po odříznutí strunou; kachle jsou hluboké pouhých cca 65 mm a mívají mírně obdélný tvar ústí; na vnější straně stěn (těla) se převážně uplatňuje rytá šroubovice o třech až pěti cca 7 mm širokých polích, šroubovice je v důsledku vytáčení na kruhu zaoblená, a proto počet jejich polí v nárožích narůstá (*obr. 4:1*).

Charakteristika nejzachovalejších exemplářů:

VP 80: ústí 178 × 188 mm, hloubka 65 mm, průměr dna (vždy jde o rozměr vnější) 68 mm (*obr. 4:2; tab. 1:1–2*).

VP 81: ústí 180 × ? mm, hloubka 65 mm, průměr dna 60 mm.

VP 82: ústí? (maximální dochovaný rozměr 120 mm), průměr dna 60 mm (*obr. 4:3*).

VP 83: ústí?, hloubka 75 mm, průměr dna?

VP 84: ústí 180 × 180 mm, hloubka 65 mm, průměr dna 68 mm (*obr. 4:4*).

VP 85: ústí 185 × 183 mm, hloubka cca 65 mm, průměr dna?

¹ Vzhledem ke skutečnosti, že zpracování nálezu proběhlo ještě před jeho předáním muzeu v Mnichově Hradišti a Mladé Boleslavi, byly nejzachovalejší či nejzajímavější kusy v zájmu přehlednosti provizorně označeny zkratkou VP (Valečov Pavlík) a příslušným pořadovým číslem.

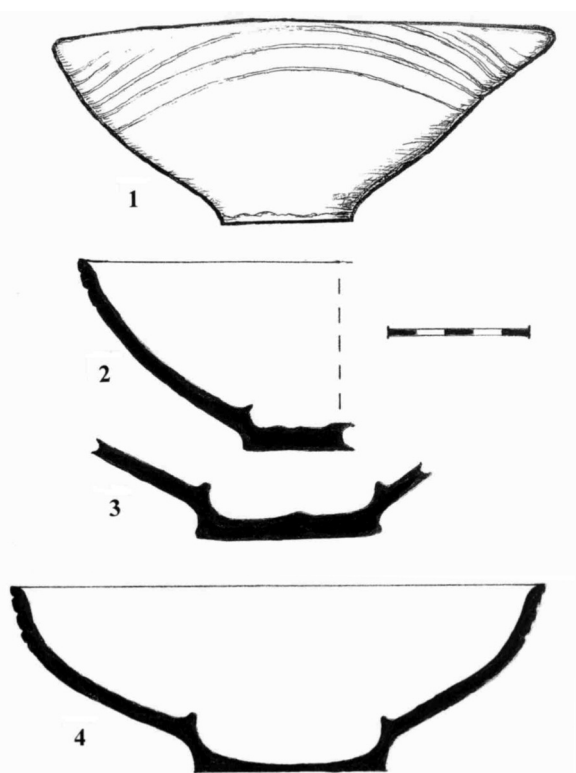
Kachle nádobkové mělké: hloubka takto klasifikovaných kachlů se pohybuje mezi 70 a 100 mm; na rozdíl od kachlů miskových se VOL vyskytuje blíže k vnějšímu okraji, vysoko nade dnem; VOL je v průřezu zaoblená a při nárožích se výrazně prohýbá dovnitř; průměr dna většinou nepřesahuje 100 mm; z podstatné části se podařilo rekonstruovat tři oranžově zbarvené exempláře (VP 86, 87 a 118), jejich vnější šroubovice jsou maximálně zjednodušeny – převážně jde pouze o jeden zešíkmený zářez; počet těchto kachlů lze odhadovat na minimálně pět kusů.

VP 86: ústí 187 × 165 mm, hloubka 77 mm, průměr dna 80 mm, v průřezu oblá a zakřivená VOL se nalézá uprostřed stěn 20 a v nárožích až 50 mm od okraje (obr. 5:1; tab. I:3–4) (pozn. – kachel VP 86 byl v roce 2011 zapůjčen do expozice na hrad Valečov).

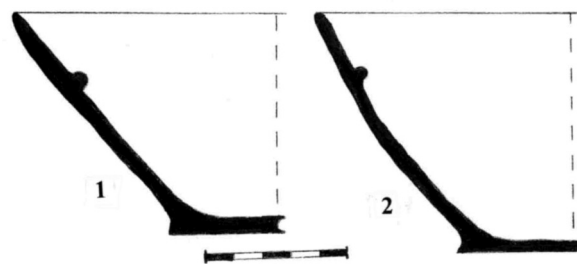
VP 87: ústí patrně 180 × 180 mm, hloubka 95 mm, průměr dna 82 mm, VOL má obdobný průběh jako VP 86 (obr. 5:2; tab. I:5–6).

VP 118: ústí 170 × 170? mm, hloubka 130 mm, průměr dna 130 mm (pozn. – tento poměrně hluboký exemplář byl výjimečně přiřazen ke kachlům nádobkovým, mělkým, protože má výrazně zaoblenou VOL (vzdálenost VOL od okraje se pohybuje mezi 40 až 65 mm).

Kachle nádobkové hluboké: hloubka těchto kachlů se pohybuje mezi 150 a 180 mm; průměr dna se pohybuje mezi 100 a 135 mm; VOL je umístěna nad středem, blíže k ústí a na rozdíl od kachlů definovaných jako nádobkové mělké, prohnutí těchto lišt směrem k nárožím není výrazné (nepřesahuje 15 mm), profil VOL je různorodý – zašpičatělý, oblý i hranatý; různí se zbarvení střepu, šíře stěn i podoba šroubovice – nejrozvinutější typ šroubovice, skládající se až z 8 polí, se vyskytuje pouze na oranžově zbarvených exemplářích (obr. 6:1), šíře šroubovicových polí na žlutohnědě zbarvených kachlích nebývá jednotná (obr. 6:2), na jednom té-

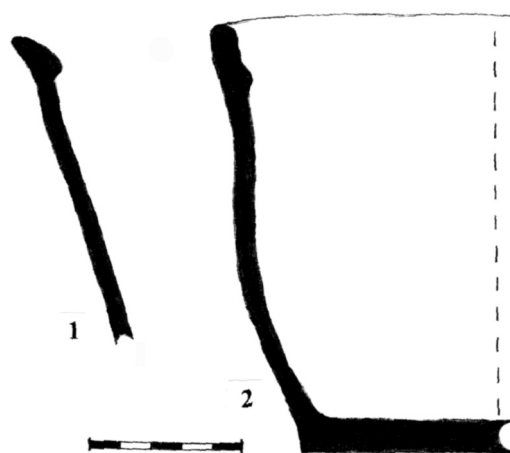
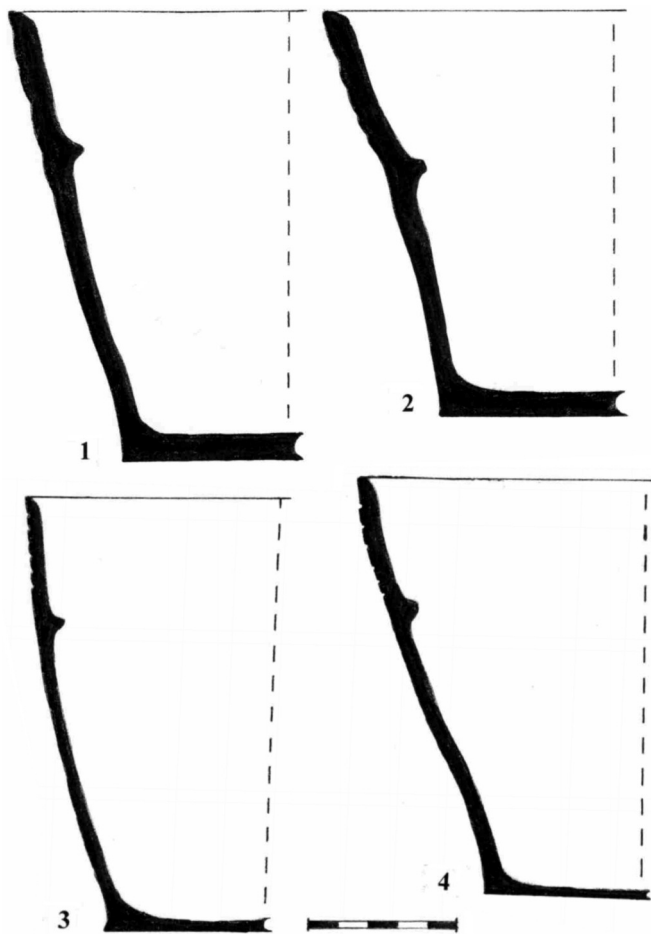
Obr. 4. Valečov, hrad. Kachle nádobkové miskové, boční pohled (PV 80) a profily (PV 80, 82 a 84)

Obr. 5. Valečov, hrad. Profily mělkých nádobkových kachlů (VP 86 a 87)

Obr. 6. Valečov, hrad. Kachle nádobkové hluboké. 1 – ukázka rozvitě šroubovice (VP 92); 2 – příklad různorodé šíře šroubovicových polí (VP 88)

Obr. 8. Valečov, hrad. Profily hlubokých nádobkových kachlů s náznakem lišty při okraji (1 – zlomek bez označení; 2 – VP 107)

Obr. 7. Valečov, hrad. Různorodé profily hlubokých nádobkových kachlů (VP 88, 89, 92 a 93)

Obr. 9. Valečov, hrad. Hluboké nádobkové kachle s náznakem lišty při okraji se vlněnou stěnou, vystouplým nárožím a šikmými šroubovicovými poli (VP 107 a 109)

měř kompletně rekonstruovaném kachli šroubovice chybí (*tab. I:10, 11*); počet kachlů tohoto typu je značný, minimálně jde o zbytky 32 kachlů (VP 88–106).

Charakteristika nejzachovalejších exemplářů:

VP 88: ústí 195 × 195 mm, hloubka 120 mm, průměr dna 120 mm, lišta 46 mm od okraje (ve všech případech jde o údaj měřený uprostřed ústí), nevýraznou šroubovici tvoří tři cca 12 mm široká pole, materiál nažloutlý (*obr. 7:1*).

VP 89: ústí 195 × 195 mm, hloubka 142 mm, průměr dna 120 mm, lišta 55 mm od okraje, šroubovici tvoří čtyři cca 8 mm široká pole, materiál nažloutlý (*obr. 7:2; tab. I:8–9*) (pozn. – kachel VP 89 byl v roce 2011 zapůjčen do expozice na hrad Valečov).

VP 90: ústí 190 × 190 mm, hloubka 135 mm, průměr dna 125 mm, lišta 40 mm od okraje, bez šroubovice, materiál oranžový.

VP 91: ústí 210 × 210 mm, hloubka 118 mm, průměr dna 130–135 mm, lišta 65 mm od okraje, bez šroubovice, materiál oranžový, stěny jsou robustní (*tab. I:10–11*).

VP 92: ústí 170 × 170 mm, hloubka 142 mm, průměr dna 105 mm, lišta 43 mm od okraje, šroubovici tvoří osm cca 5 mm širokých polí (v rozích je tento počet redukován na 5), materiál oranžový (*obr. 7:3; tab. I:7*).

VP 93: ústí 185 × ? mm, hloubka 140 mm, průměr dna 100 mm, lišta 45 mm od okraje, šroubovici tvoří maximálně šest cca 4–6 mm širokých polí, materiál oranžový (*obr. 7:4; tab. I:12*).

Velikost ústí méně zachovalých zástupců tohoto typu se pohybuje v rozmezí 170–195 mm (VP 98, 99, 101–104). Jako výjimečný se jeví rozměr 145 mm (VP 106), původní hloubka tohoto exempláře není známa.

Kachle nádobkové hluboké, s náznakem lišty při okraji – jak vyplývá z uvedeného označení, náznak VOL se nachází v bezprostřední blízkosti okraje, v maximální vzdálenosti 20 mm (*obr. 8:1*); kachle mají zvlněné stěny a vystouplá nároží (*obr. 9:1–2*); materiál má hnědé, nebo světlé, nažloutlé zbarvení; na vnějších stranách se objevuje různý počet šroubovicových polí (maximálně šest), jednotlivá pole jsou poměrně široká (cca 12 mm) a zešíkmená, proto je neodděluje žádná rýha; z kachlů tohoto typu je plně rekonstruovatelný VP 107: ústí 196 × 196 mm, hloubka 145 mm, průměr dna (s podsýpkou) 130 mm, lišta 18 mm od okraje (*obr. 8:2*); kolekce obsahuje cca 20 zlomků s danou charakteristikou, které pocházejí minimálně z 6 exemplářů (závěrečná pozn. – tři zlomky nádobkových kachlů neidentifikovatelného typu jsou na vnější straně potřísněny temně žlutou glazurou, která stekla z jiného výrobku).

Kachle reliéfní, komorové

Soubor komorových kachlů s reliéfní výzdobou se skládá z různě dochovaných torz minimálně 87 exemplářů! Typologicky jde o kachle základní, řádkové a kachle římsové. Formát čelných vyhřívacích stěn – dále ČVS – těchto kachlů je výhradně čtvercový (včetně římsových), se stranami cca 190 mm. Metrické rozdíly, dané mimo jiné různým smrštěním nestejnorožého materiálu, nepřesahují 12 mm. Tato disproporce není zásadní a může ji odstranit pouhá šíře výmazu. Neobvyklý technologický postup lze pozorovat na ČVS s motivem č. 13 – Propletení draci (*obr. 23, tab. V:1–2*). Byla zamýšlena pro kachel římsového typu, k dodatečnému vyříznutí vrcholového cimbuří však nedošlo a kachel byl použit jako základní (řádkový). Pokud jde o zbarvení, cca 55 % materiálu získalo po vypálení oranžový odstín, zbytek je žlutohnědý, výjimečně šedý či hnědý (necelé 1 %). Různé zbarvení se často vyskytuje i v rámci jednoho motivu (zejména jde o motivy č. 3, 5, 6, 7 a 15). Některé ČVS během sušení popraskaly. Zcela výjimečně se objevuje zlatavé slídování (kachle s motivem č. 2). Kvalitu oxidačního výpalu je nutno hodnotit jako průměrnou, protože mnohé zlomky vykazují tzv. sendvičový efekt (na lomu se projevuje různorodé zbarvení – šedý střed). Na části ČVS se dochovaly zbytky dodatečné povrchové úpravy pomocí bílé nebo červené hlínky. Na povrchu některých kachlů se vyskytují druhotné usazeniny. Celkem bylo rozpoznáno 15, respektive 19 druhů reliéfní výzdoby. Zobrazené motivy se v patnácti případech podařilo identifikovat. Plně rekonstruovatelných je 12 ikonografií, částečně tři, zbývající osamocené zlomky čtyř reliéfů nelze blíže analyzovat.

Motiv č. 1 – Český lev, typ I (*obr. 10; tab. II:1–6*). Korunovaný, dvouocasý lev s hlavou en face, kráčející heraldicky vlevo; výrazný reliéf dosahuje výšky 10 mm; okrajová lišta – dále OL: hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená (rovněž její výška i šířka je proměnlivá); četnost výskytu: 35 zlomků (po slepení), pocházejících minimálně z 12 exemplářů (VP 23–28 a 110); rozměry ČVS (vždy výška × šířka): cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní, ostřívo (křemičitá zrnka) zřídka přesahuje 3 mm, střep je zbarven do žlutohněda nebo oranžova a uprostřed bývá šedý; kuželovitá komora je hluboká cca 100 mm a ukončuje ji oble přehnutá, někdy i podseknutá manžeta, široká cca 15 mm; velikost ústí komory se pohybuje mezi 90 až 125 mm; na VP 23, 24 a 25 jsou zbytky přetahu bílou a na VP 28 červenou hlínkou; k jednomu z kachlů (VP 23) patří zlomek od dvacátých let 20. století uložený v Městském muzeu Mnichovo Hradiště – obal 51, inv. č. 946 (v témže muzeu je pod inv. č. 945 uchováváno ještě jedno torzo českého lva (*tab. VI:1*); na jednom z nově objevených zlomků (VP 110) se v levém horním rohu ČVS vyskytuje ploché písmeno „m“ (*obr. 11*) a v dochované části pláště komory je na pravém boku ve vzdálenosti 30 mm od ČVS proražen kruhový záchytný otvor. Kachle VP 25 a 26 byly zapůjčeny do expozice na hrad Valečov, VP 24 náleží.

Obr. 10. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s českým lvem, typ I (VP 23–28, 110)

Obr. 11. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s českým lvem, typ I, detail druhotného písmena „m“ (VP 110)

Motiv č. 2. – Český lev, typ II (obr. 12; tab. II:7–8; VII:8). Korunovaný dvouocasý lev ve skoku, heraldicky vpravo (správné zobrazení). Z pohledové strany levé dolní nároží oživuje dvojice (?) nezřetelných písmen; reliéf je nízký (pouze hrud' lva vystupuje do maximální výšky 6 mm; OL: hranolová okrajová lišta (její výška i šířka i tvar jsou proměnlivé). Četnost výskytu: 3 zlomky, pocházející ze 3 exemplářů (VP 29–30); rozměry ČVS: cca 195 × 195 mm; struktura materiálu je porézni, homogenní s drobným ostrívem (do 1 mm), střep vesměs šedý, mírně přepálený, ČVS je extrémně slabá (mimo reliéf i pouhé 3 mm) a zdobí ji v kolekci ojedinělé zlatavé slídování; dvě kuželovité komory se dochovaly pouze v torzu do maximální hloubky 60 mm a jsou na vnějších stranách zbrzděny rýhami; nároží jsou na dochované partii mírně kónická a uchovávají si pravoúhlu podobu.

Motiv č. 3 – Samson, typ I (obr. 13; tab. I:9–12). Prostovlasý mladý muž v rozevlátém plášti sedí v podřepu na hřbetě ochromeného lva a vytrhává mu jazyk, lev svírá kmen stromu (vinného keře); výrazný reliéf dosahuje výšky 10 mm; OL: hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená (rovněž její výška i šířka je proměnlivá); četnost výskytu: 14 zlomků, pocházejících minimálně ze 7 exemplářů (VP 31–35); rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní s ostrívem do 3 mm, střep je zbarven do žlutohněda nebo oranžova (uprostřed s občasným sendvičovým efektem); kuželovitá komora je hluboká cca 100 mm a ukončuje ji oble přehnutá manžeta, široká cca 15 mm; velikost zpravidla mírně elipsového ústí komory se pohybuje mezi 90 až 125 mm; k jednomu z kachlů (VP 33) patří zlomek od dvacátých let 20. století uložený v Městském muzeu Mnichovo Hradiště – obal 51, inv. č. 948; kachle VP 34 a 35 byly zapůjčeny do expozice na hrad Valečov.

Motiv č. 4 – Samson, typ II (obr. 14; tab. III:1–3). Prostovlasý mladý muž v rozevlátém plášti sedí rozkročmo na ochromeném lvovi a vyvrací mu čelist, součástí kompozice jsou i zcela neobvyklé doplňky – ostruha, kruh s rozetou a lilie; maximální výška poměrně nízkého reliéfu je 7 mm; OL: hranolová, plochá, bez vnitřního zaoblení; četnost výskytu: 5 zlomků, pocházejících minimálně ze 4 exemplářů (VP 36–38); rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní, je středně hrubý, s jemným ostrívem, střep je žlutohnědý; kónická komora se seříznutým ústím je hluboká cca 90 mm, světlost obdélného ústí komory se zaoblenými rohy je cca 140 × 90 mm; na ČVS jsou nepatrné zbytky přetahu bílou hlinkou; kachel VP 37 byl zapůjčen do expozice na hrad Valečov. Pozn. – Samsonův oděv je charakteristický pro počátek 15. století a dovoluje vznik reliéfu (nikoli kachle) datovat do této doby.

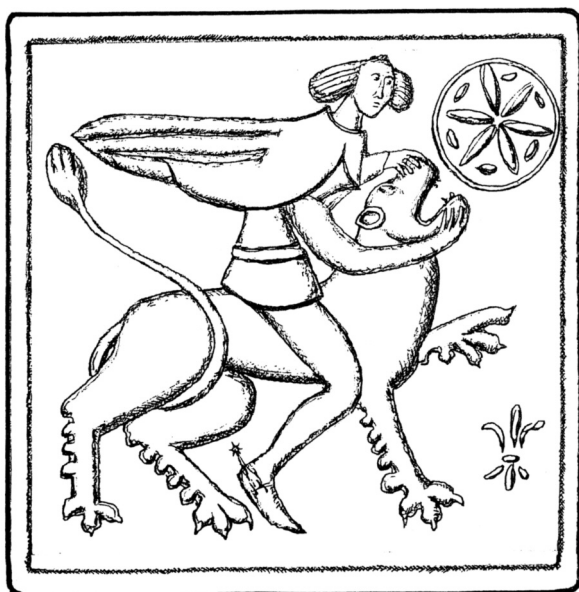
Motiv č. 5 – Erb města Žatce (obr. 15; tab. III:4–8; VII:7). Sestupující hradba s cimbuřím, centrální branná věž a věže postranní, mezi které je naležato vsazen hroditý štít s českým lvem (heraldicky vlevo); výrazný reliéf dosahuje výšky 8 mm; OL: hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená (rovněž její výška i šířka je proměnlivá); četnost výskytu: 22 zlomků, pocházejících minimálně ze 10 exemplářů (VP 39–47); rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní, ostrívo výjimečně dosahuje velikosti až 8 mm; střep je žlutohnědý nebo oranžový (uprostřed s občasným sendvičovým efektem); kuželovitá komora je hluboká cca 100 mm a ukončuje ji oble přehnutá manžeta, široká 15 mm; velikost ústí komory se pohybuje mezi 90 až 125 mm; na zlomku VP 45 (i některých dalších, dosud neevidovaných) se objevují zbytky přetahu bílou hlinkou; k jednomu z reliéfů (VP 46) patří zlomek od dvacátých let 20. století uložený v Městském muzeu Mnichovo Hradiště, obal 51, inv. č. 944; kachel VP 40 byl zapůjčen do expozice na hrad Valečov.

Obr. 12. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s českým lvem, typ II (VP 29–30)

Obr. 13. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel se Samsonem, typ I (VP 31–35)

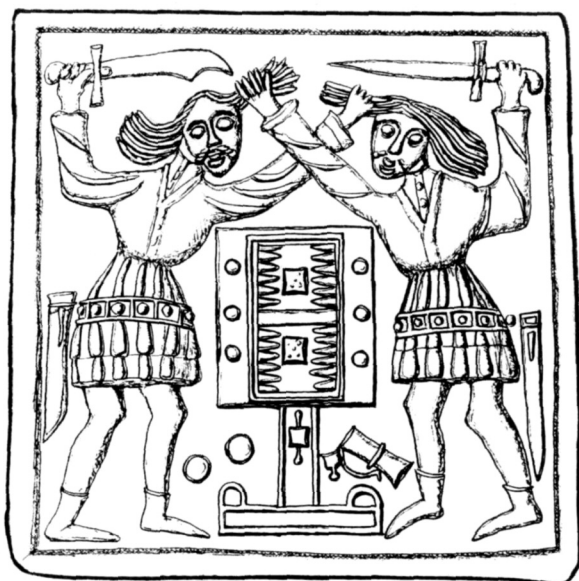
Obr. 14. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel se Samsonem, typ II (VP 36–38)

Obr. 15. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s erbem města Žatce (VP 39–47)

Motiv č. 6 – Hráči vrhcábů (obr. 16; tab. III:9–12; IV:1–2). Hrací stůl a peroucí se dvojice mužů s napřaženými tesáky, pod stolem je povalená konvice a dvojice okrouhlých předmětů (placky); výrazný reliéf dosahuje výšky 9 mm; OL: hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená (rovněž její výška i šířka je proměnlivá); četnost výskytu: 18 zlofků, pocházejících minimálně z 9 exemplářů (VP 48–53); rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní s ostřivem do 4 mm; střep je žlutohnědý nebo oranžový (uprostřed s občasným sendvičovým efektem); kuželovitá komora je hluboká cca 100 mm a ukončuje ji oble přehnutá manžeta, široká cca 15 mm; velikost ústí komory se pohybuje mezi 90 až 125 mm; na zlofku VP 51 a 52 se objevují zbytky přetahu bílou hlinkou; na zlofku 53 a 53a jsou patrné zbytky hlíny červené; kachel VP 50 byl zapůjčen do expozice na hrad Valečov.

Motiv č. 7 – „Zásnuby“ (obr. 17; tab. IV:3–6; VII:9). Mladý, svátečně oděný pár se zasnubními symboly v rukou stojí po stranách bohatě zdobeného džbánu, ze kterého vyrůstá rozkvetlý výhonek; výrazný reliéf dosahuje výšky 8 mm; OL:

Obr. 16. Valečov, hrad. Reliéfni komorový kachel s hráči vrhcábů (VP 48–53)

Obr. 17. Valečov, hrad. Reliéfni komorový kachel se „zásnubami“ (VP 54–58)

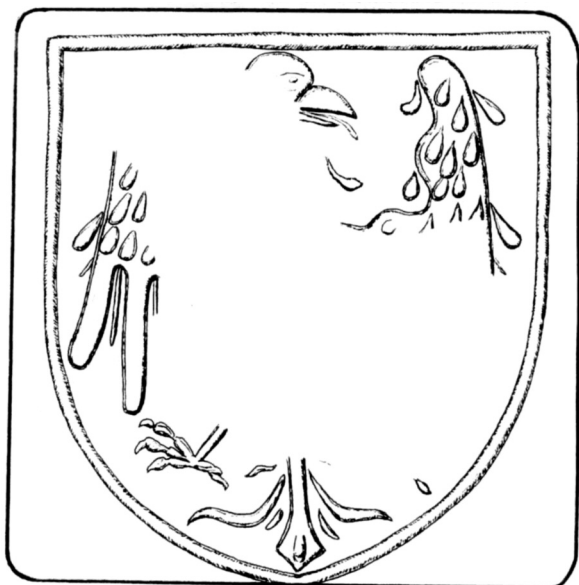
hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená (rovněž její výška i šířka je proměnlivá); četnost výskytu: 10 zlomků, pocházejících minimálně z 6 exemplářů (VP 54–58); rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní s ostřivem do 3 mm; střep je žlutohnědý nebo oranžový (uprostřed s občasným sendvičovým efektem); kuželovitá komora je hluboká cca 100 mm a ukončuje ji oble přehnutá manžeta, široká cca 15 mm; velikost mírně elipsoidního ústí komory se pohybuje mezi 90 až 125 mm; na zlomku VP 57 se objevují zbytky přetahu bílou hlinkou; na zlomku 58 jsou patrné zbytky hlíny červené; kachel VP 57 byl zapůjčen do expozice na hrad Valečov. Pozn. – motiv bývá označován jako svatební scéna či zahrada lásky.

Motiv č. 8 – Orlice – moravské zemské znamení? (obr. 18; tab. IV:7). Hrotitý, gotický štít s rozkřídlenu, nekorunovanou orlicí, hledící vlevo; reliéf je velmi nízký, dosahuje maximálně 3 mm; OL: nebyla realizována; četnost výskytu: 2 zlomky pocházející z 1 exempláře (VP 59 a 59a); rekonstruovatelné rozměry ČVS: 195 × 195 mm; struktura materiálu je poměrně jemná, homogenní, s ostřivem do 3 mm; střep má žlutohnědé zbarvení; v torzu dochovaná mírně kuželovitá komora dosahuje maximálně 90 mm, na vnější straně pláště se dochovala tři pole mělké šroubovice, každé o šířce cca 12 mm; uprostřed spodní části komory je ve vzdálenosti 25 mm od ČVS proražen kruhový záchytný otvor o světlosti 14 mm.

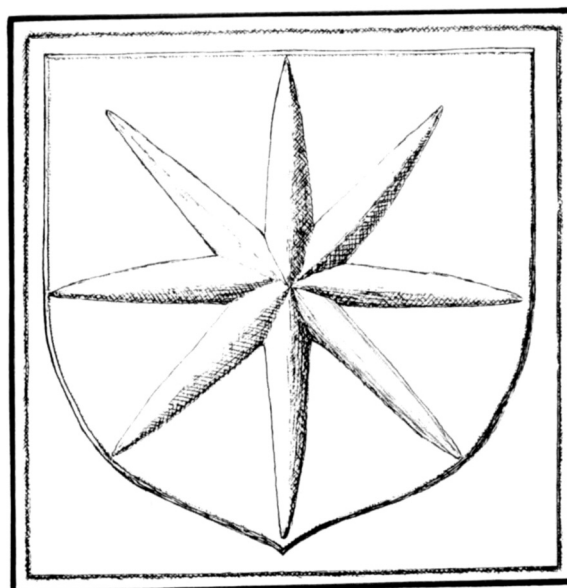
Motiv č. 9 – Erb pánů ze Šternberka (obr. 19; tab. IV:8). Hrotitý, gotický štít s osmicípou hvězdou; výrazný reliéf dosahuje výšky 12 mm; masivní ČVS je široká až 10 mm (v místech bez reliéfní výzdoby), na okrajích, při styku s komorou se zužuje; OL: hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená; četnost výskytu: zlomek 1 exempláře (VP 60); rekonstruovatelné rozměry ČVS: 190 × 195 mm; struktura materiálu místy s vysokým obsahem jílu je heterogenní, ostřivo výjimečně dosahuje velikosti až 8 mm; střep má žlutohnědé zbarvení; z větší části dochovaná, rekonstruovatelná poloválčová komora je hluboká 90 mm (VP 60a, b), zběžně vyříznutý vyhřívací otvor měl elipsoidní tvar o světlosti cca 100 mm.

Motiv č. 10 – Erb pánů z Rožmberka (Vítkovců) (obr. 20; tab. IV:9). Štít se znaméním plané růže s dvěma řadami okvětních plátek, která je obkroužená provazcem; výrazný reliéf dosahuje výšky 12 mm; masivní ČVS se při styku s komorou zužuje; OL: hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená; četnost výskytu: zlomek 1 exempláře (VP 61); rekonstruovatelné rozměry ČVS: 190 × 190 mm; struktura materiálu je heterogenní, s ostřivem do 3 mm; střep má oranžové zbarvení; částečně dochovaná poloválčová, rekonstruovatelná komora byla hluboká 90 mm (VP 61a).

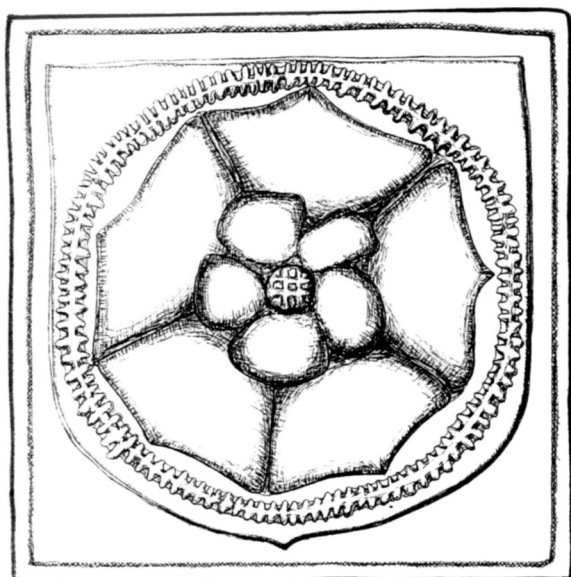
Motiv č. 11 – Turnajová scéna (obr. 21; tab. IV:10–11). Těžkooděnc s turnajovým kopím (s rozeklanou korunkou) v sedle slavnostně vystrojeného hřebce, před ním je šašek s hůlkou v ruce (bláznovské žezlo) v efektním přemetu hlavou dolů; výrazný reliéf dosahuje výšky 9 mm, ČVS je poměrně robustní (kolem 7 mm); OL: hranolová, na vnitřní straně dovnitř zaoblená; četnost výskytu: 4 zlomky pocházející z 3 exemplářů (VP 62, 63, 63a, 64); rekonstruovatelné rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura poměrně jemného materiálu místy s vysokým obsahem jílu je heterogenní, ostřivo výjimečně dosahuje velikosti až 7 mm; střep je šedý; komora se nedochovala, podle stop šlo o poloválčový typ. Pozn. – reliéf je plně rekonstruovatelný díky analogiím pocházejícím patrně z hradu Kokořina (Brych 2004, 120, kat. č. 263) a Prahy (Richterová 1982, 46, kat. č. 297, tab. 56:3).

Obr. 18. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s orlicí (VP 59)

Obr. 19. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s erbem pánů ze Šternberka (VP 60)

Obr. 20. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s erbem pánů z Rožmberka (VP 61)

Obr. 21. Valečov, hrad. Reliéfní kachel s turnajovou scénou (VP 62, 63, 63a, 64)

Motiv č. 12 – Sv. Jiří (obr. 22; tab. IV:12). Jezdecká varianta světcova souboje s drakem a modlíci se princezna, klečící na vysoké skále; maximální výška poměrně plochého reliéfu je 5 mm; OL: hranolová, plochá, bez vnitřního zaoblení; četnost výskytu: 1 zlomek (VP 65); rekonstruovatelné rozměry ČVS: cca 190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní, s ostřivem do 3 mm; stěp je žlutohnědý; kónická komora je hluboká 150 mm a ukončuje ji oble podseknutá manžeta, uprostřed její kompletně dochované pravé části byl ve vzdálenosti 30 mm od ČVS proražen kruhový záchytný otvor o světlosti 10 mm; na ČVS jsou nevýrazné zbytky přetahu bílou hlinkou.

Motiv č. 13 – Propletení draci (obr. 23; tab. V:1–2). Dvojice draků se zaklesnutými krky požírá vlastní ocasy, které ukončují rostlinné výhonky, horní část reliéfu tvoří kulisové, tedy neprořezávané cimbuří; maximální výška reliéfu s draky je 6 mm, cimbuří vystupuje do 10 mm; OL: na spodní straně jednoduchá, na vnitřní straně dovnitř zaoblená; četnost výskytu: 5 zlomků pocházejících minimálně z 2 exemplářů (VP 66, 66a); rekonstruovatelné rozměry ČVS: cca

Obr. 22. Valečov, hrad. Reliéfni komorový kachel se sv. Jiřím (VP 65)

Obr. 23. Valečov, hrad. Reliéfni komorový kachel s propletenými draky (VP 66, 66a)

190 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní, s ostřivem do 5 mm; stěp je žlutohnědý; částečně dochovaná, rekonstruovatelná poloválcová komora byla hluboká 90 mm; na ČVS jsou zbytky přetahu bílou hlinkou. Pozn. – dochovaný reliéf je plně rekonstruovatelný díky analogii z Prahy (Brych 2004, 105, kat. č. 219); jak bylo uvedeno, reliéf na ČVS, původně koncipovaný pro kachel římsový, nebyl vyříznut a ČVS se uplatnila na kachli základním, řádkovém.

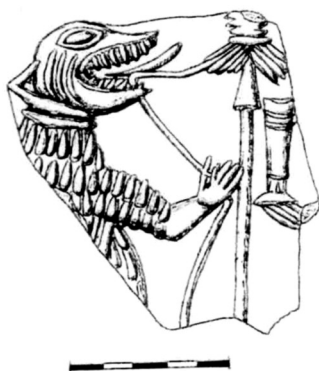
Motiv č. 14 – Vlk (medvěd) spřádající vřeteno (obr. 24; tab. V:3). Dravé zvíře rozplétá přízi, vpravo při okraji zlomku je ruka s pohárem. Na analogických, ne však totožných reliéfech pohár podává žena. Zvíře, popisované jako vlk, medvěd, opice či přímo ďábel, je usazeno na židli (Brych 2004, 17, 98, kat. č. 196, 197); maximální výška dochované části reliéfu je 6 mm, ČVS je široká až 10 mm; partie s OL chybí; četnost výskytu: 2 zlomky (VP 67, 67a) pocházející snad z jednoho exempláře; maximální rozměr zlomků je 120 a 60 mm; struktura materiálu je homogenní s ostřivem do 3 mm; stěp je žlutohnědý; podle provedení ČVS (obdobná šíře jako v případě ČVS s motivy č. 9–11) lze předpokládat, že kachel měl poloválcovou komoru.

Kachle reliéfní římsové

Motiv č. 15. – architektura s nápisem (obr. 25; tab. V:4–12; VII:10). Kružby, složené z kosočtverečné sítě, členěné uprostřed čtyřlístem s centrální kružnicí a šesti okrajovými trojlísty s polokruhy. Dole dovnitř zaoblená jednoduchá lišta, nahoře provazec. Stínky i proluky cimbuří ukončují stříšky s minuskulním nápisem; reliéf dosahuje výšky 5 mm, cimbuří vystupuje do výšky 9 mm; OL: na spodní straně hranolová, na vnitřní straně variabilně zaoblená; četnost výskytu: 62 zlomků, pocházejících minimálně z 26 exemplářů (VP 1–20); rozměry ČVS: cca 185 × 190 mm; struktura materiálu je homogenní s ostřivem do 3 mm; stěp je žlutohnědý nebo oranžový (uprostřed s občasným sendvičovým efektem); plášť komory je hluboký cca 145 mm (původní hloubka těchto komor není dostatečně objasněná, mohla být různá), rozměr elipsovitého ústí se pohybuje v rozmezí 100 až 130 mm; na stříškách cimbuří, případně i na jeho stínkách jsou téměř na každém kusu znatelné zbytky ozdobného přetahu červenou hlinkou; v Městském muzeu Mnichovo Hradiště se od dvacátých let 20. století v obalu 51 pod inv. č. 937 nalézá takřka kompletně dochovaná ČVS dalšího exempláře (tab. VI:2); kachle VP 6 a 14 byly zapůjčeny do expozice na hrad Valečov.

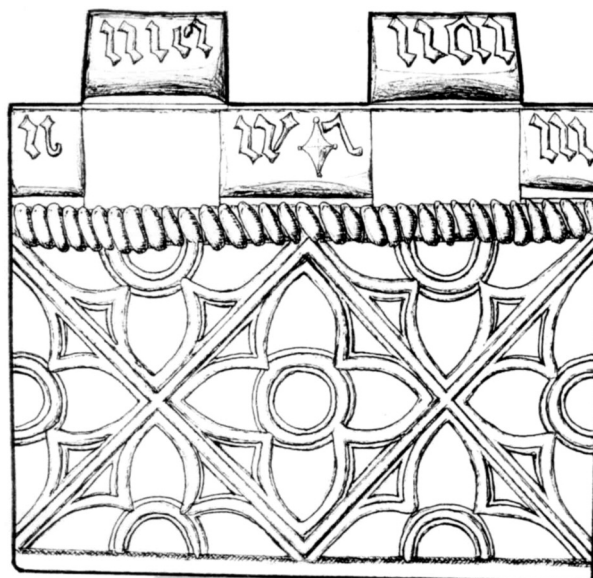
Zmíněný minuskulní nápis nebyl s určitostí identifikován. Na prostřední stříšce jej rozděluje převýšená routa. Písmena na druhé stříšce zleva jsou bez problémů čitelná jako „ma“. Lze vyslovit domněnku, že jde o zkomolený mariánský nápis, na českých římsových kachlích hojný, jeho umístění na stříškách cimbuří je však atypické (Menoušková – Měřínský 2008, 14–15, kat. č. 91–98; Pavlík – Vitanovský 2004, 59–60, kat. č. 383–389).

Z dalších komorových kachlů s reliéfní výzdobou se dochovalo velmi málo. Je zde ještě jeden typ stříšky cimbuří (VP 68); rozměry 33 × 50 mm; stěp oranžový (obr. 26:1) a zlomek okrajové části kachle neznámého typu zdobený jemnou zvlněnou mřížkou (VP 69) (obr. 26:2); rozměry 32 × 50 mm; struktura materiálu je poměrně jemná, homogenní, s ostřivem do 3 mm; stěp oranžový (VP 69). Pozn. – oba zlomky jsou obtížně datovatelné.

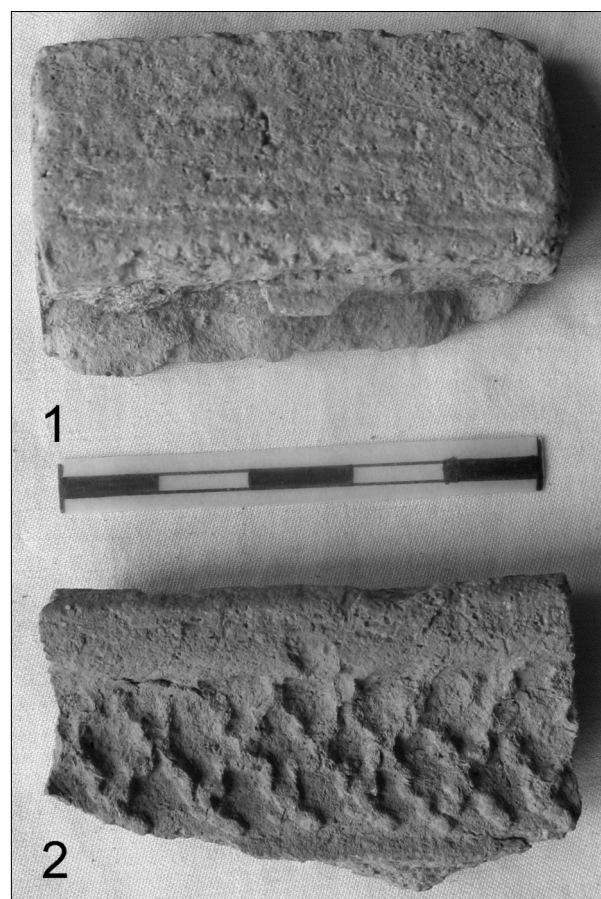
Obr. 24. Valečov, hrad. Reliéfní komorový kachel s vlkem (medvědem) u přeslice (VP 67, 67a)

Obr. 25. Valečov, hrad. Římsový reliéfní komorový kachel s architekturou a nápisem (VP 1–20)

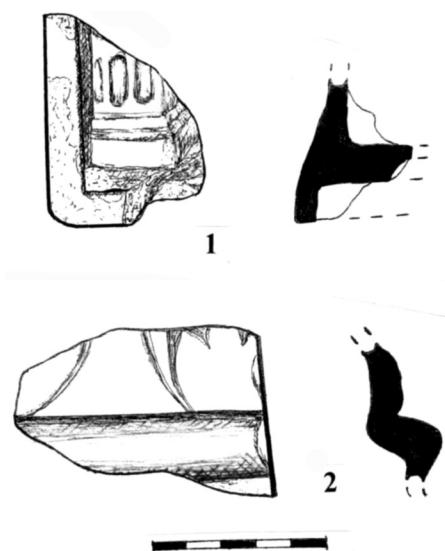

Z gotického souboru kachlů vybočují dva zlomky s renesanční výzdobou datovatelné přibližně do poloviny 16. století. Na prvním z nich (obr. 27:1) je torzo patky arkádového pilíře; rozměr 53 × 40 mm, světlý, žlutohnědý materiál je hrubý, na reliéfní straně k němu dosedá až 5 mm široká světlá vrstva jemného šlikru (slipu); na ČVS byly nanесeny následující polychromní olovnaté glazury – světle modrá (pilíř), žlutá (sokl), zelená (OL) (VP 116). Na ČVS druhého renesančního zlomku (obr. 27:2) je rozpoznatelný zbytek prutu a listovce; rozměr 37 × 53 mm; struktura oranžově zbarveného materiálu je jemná, homogenní; ČVS je rezná, na rubu se stopami po velmi jemné textilií; typologicky se patrně jedná o torzo římsového kachle (VP 117). Pozn. – tyto renesanční zlomky byly nalezeny mezi prejzy, cca 1,5 m severozápadně od okraje oblasti s popisovaným gotickým materiálem (viz mapka, obr. 2:1) a bezprostředně s nimi souvisí nálezy z povrchového sběru provedeného již v areálu někdejšího východního předhradí (viz níže).

Poměrně vzácným, ryze zdobným doplňkem gotických kachlových kamen je torzo kuželovitého vrcholového nástavce s pozůstatky čtveřice odložených nálevkovitých (trychtýřových) výstupků (obr. 35; tab. VI:3–4; fototab. 7:5). Nástavec tvoří dutý válec, vysoký 138 mm, o maximálním vnějším průměru 70 mm. Jeho horní, 20 mm vysoká část je zúžená a má vnější průměr 38 mm. Mimořádně pečlivé ztvárnění této části nástavce napovídá, že byl k ní napojen jeho další díl (tento způsob napojení je typický pro keramické vodovodní potrubí, např. Nagy – Čurný 2011, 541–555). Mírně rozšířená spodní část nástavce je rovněž velice pečlivě seříznutá, což signalizuje, že nalezený kus patrně reprezentuje střední konstrukční díl. Ozdobné postranní nálevkovité výstupky byly k válci napojeny pomocí

Obr. 26. Valečov, hrad. 1 – zlomek se stříškou cimbuří (VP 68); 2 – torzo zvlněné mřížky (VP 69)

Obr. 27. Valečov, hrad. Renesanční zlomky reliéfních kachlů a jejich profily.

1 – polychromně glazovaná patka arkádového piliře (VP 116); 2 – torzo prutu a listovce (VP 117)

částečně dochovaných ručně tvarovaných nožek. Nalezen byl pouze jediný. Je vysoký maximálně 25 mm a jeho nálevkovité kulaté ústí má průměr 60 mm. Struktura materiálu obou dílů je poměrně jemná, stěp oranžový se zbytky přetahu červenou hlínkou (VP 70, 70a).

Z dalších součástí kachlových kamen se podařilo najít několik pozůstatků světle zbarvených jílovitých výmazů s profilovanou čelní lištou (obr. 36). Tyto zdobné zpevňující výmazy původně vystupovaly před kamnové stěny (analogie: *Durdík 2003*, 191, obr. 6; *Krajíc 1997*, 66–70, např. obr. 48, 49, příl. 9). V destrukci se vyskytovalo i několik hnědočervených mazanícových bloků s četnými zbytky organických látek. Některé z nich jsou částečně ručně modelované (obr. 37). Vzhledem k torzovitosti je identifikace mnohých zlomků obtížná. V několika případech je možné uvažovat např. o zbytcích pohárovitých kachlů s kruhovým ústím. Rozeznat lze i části segmentově prohnutých stavebních článků nejasné funkce (obr. 38). Tyto, převážně nezakouřené zlomky (!), jsou žlutohnědé a mají robustní, až 12 mm široké stěny. Jejich povrch bývá, především na vnitřní straně, příčně zvlněný. Bohužel, ani v jednom případě se nepodařilo rekonstruovat kompletní profil těchto stavebních článků, a tak je možné jejich původní podobu na základě lépe zachovaných analogických nálezů z jiných lokalit

pouze předpokládat. Analogické součásti destruovaných kachlových kamen z 15. až první poloviny 16. století se objevují poměrně často (např. *Koucká 2007*, 60, obr. 87, 89–91; *Krajíc 1997*, 77–2, obr. 39, 40; *Kypta – Šulc 2006*, 8, obr. 10; *Šulc – Kypta – Ježek 2009*, 698–701, obr. 3, 4).

CELKOVÁ ANALÝZA KACHLOVÉHO SOUBORU

Ikonografické poznámky

Po výtvarné stránce naprosto stejnorodě působí reliéfy s motivy č. 1, 3, 5, 6, 7 a 15 (český lev, Samson I, erb města Žatce, hráči vrhcábů, „zásnuby“, architektura s nápisem). Tyto reliéfy se našly ve velkém počtu a v daném souboru dominují (minimálně 12, 7, 10, 9, 6 a 26 jedinců, což v součtu představuje kolem 70 kachlů). Reliéfy charakterizuje rutinní projev, pevně zakořeněná míra stylizace, disproporčnost a strnulost postav. Podobné výtvarné pojetí mají i motivy č. 11, 13 a 14 (jedná se o zbytky minimálně šesti kachlů). Jde o typickou českou produkci 15. století (např. *Krajíc 1997*; *Orna 2005*, tab. 15 č. 2–4, 19 č. 2–6, 28 aj.; *Richterová 1982*, tab. 23 č. 3, tab. 28, 29, 35, 37, 38 aj.) a někteří její zástupci se objevují i v západních oblastech Moravy (*Menoušková – Měřínský 2008*, kat. č. 30, 31, 121, 350). Kvantita těchto reliéfů napovídá, že šlo o produkty oblíbené, uspokojující širokou veřejnost. Z kunsthistorického hlediska představují dobový průměr.

Rozdílný rukopis charakterizuje dvojici reliéfů s motivy č. 4 a 12 (Samson II, sv. Jiří). Porovnáme-li mezi sebou motivy 3 a 4 (Samson I a Samson II) (obr. 13; tab. II:9–12 a obr. 14; tab. III:1–3; fototab. 6:3,4), je odlišnost výtvarného projevu zcela zřejmá. Reliéfy autora motivů č. 4 a 12 mají měkké křivky, jsou plošší a byly zhotoveny pomocí jemnějších nástrojů (např. ostruha u Samsona II). Není pochyb, že z jedné ruky vzešla i dvojice výrazných heraldických motivů, označených č. 9 a 10. Svými detaily i celkovou archaickou koncepcí je velmi zajímavý reliéf s motivem č. 2. I v tomto případě je možné porovnat dva autorské přístupy k jedinému tématu – českému lvu (motivы č. 1 a 2) (obr. 10; 12; fototab. 6:1,2). Reliéf s motivem č. 8 (orlice) výjimečně nemá OL.

Na valečovských reliéfech se vesměs objevují motivы typické pro 15. století, známé i z jiných lokalit. Přesto jsou po ikonografické stránce mnohé reliéfy přínosné, protože jde o dosud neznámé motivické varianty, na kterých spatřujeme vzácné, nebo dokonce naprosto neznámé prvky. Například: motiv č. 3 (Samson I) – tlapa poraženého lva svírá kmen stromu, vinného keře; motiv č. 4 (Samson II) – Samson sedí na lvu rozkročmo (ojedinělá analogie *Ernée 2008*, 24, 25 obr. 5, 96, tab. 4) a jeho patu doplňuje ostruha (!), rovněž znázornění lilie (symbol čistoty?, *Mysliveček 1992*, 139) a kruhu s rozetou (symbol dobra a zdaru?, o. c. 1992, 148) není v souvislosti s daným tématem obvyklé, lev nemá jazyk; motiv č. 5 (erb města Žatce) – věžní makovice zdobí vodorovný pás drobných bobulí a korouhve z prostorových

důvodů směřují do opačných stran; motiv č. 6 (hráči vrhcábů) – rozšířený tesák, nazývaný malchus, v pravici muže vlevo (*Klučina 2004, 406–407*); motiv č. 10 (erb pánů z Rožmberka) – provazec kolem erbovní růže; motiv č. 15 (architektura s nápisem) – nápis byl zhotoven atypicky až na skloněných stříškách cimbuří. Trojice naprosto shodných reliéfů byla nalezena v městském paláci Templ v Mladé Boleslavi, který stojí cca 14 km od Valečova (nepublikováno). Jedná se o různé dochované zbytky motivů č. 3 (Samson I), č. 6 (peroucí se hráči vrhcábů a č. 15 (architektura s nápisem). Lze říci, že jde o výrobky téže dílny. Tyto artefakty jsou součástí stálé expozice ve zmíněném objektu. Další shodné reliéfy již pocházejí ze vzdálenějších lokalit. Jedná se o motiv č. 11 (turnajová scéna) nalezený patrně na hradě Kokořín (*Brych 2004, 120, kat. č. 263*) a na blíže neuvedeném místě v Praze (*Richterová 1982, 46, kat. č. 297, tab. 56:3*) a o motiv č. 13 (propletení draci) nalezený rovněž v Praze (*Brych 2004, 105, kat. č. 219*).

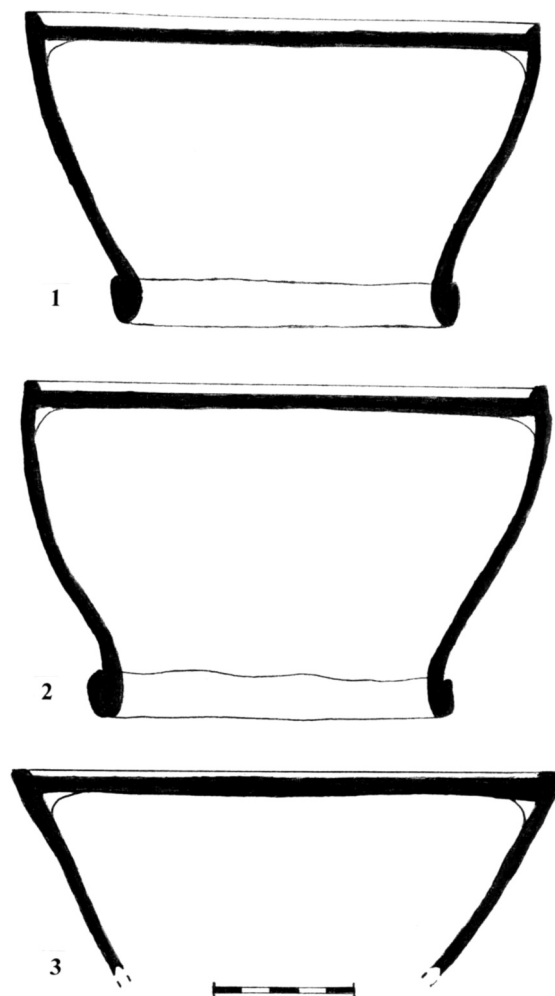
Po obsahové stránce převažují motivy heraldické – zemská znamení zastupují dvě varianty českého lva a patrně i orlice, šlechtickou heraldiku reprezentují erby Šternberků a Rožmberků (Vítkovců), městskou erb Žatce. Mezi světské motivy se řadí hráči vrhcábů, „zásnuby“ a turnajová scéna. Náboženské motivy zastupují dva starozákonní reliéfy se Samsonem a sv. Jiří, kterého lze chápat i ve světské rovině jako vzor rytířských ideálů. Do oblasti mytologické a alegorické spadají propletení draci (*Pavlík 2010, 285–288, obr. 6:1–5*) a vlk spřádající vřeteno (*Pavlík – Vitanovský 2004, 71–72, kat. č. 445*). Architektonická kompozice se uplatňuje pouze na římsovém kachli s cimbuřím (motiv č. 15).

Poznámky k typologii komor

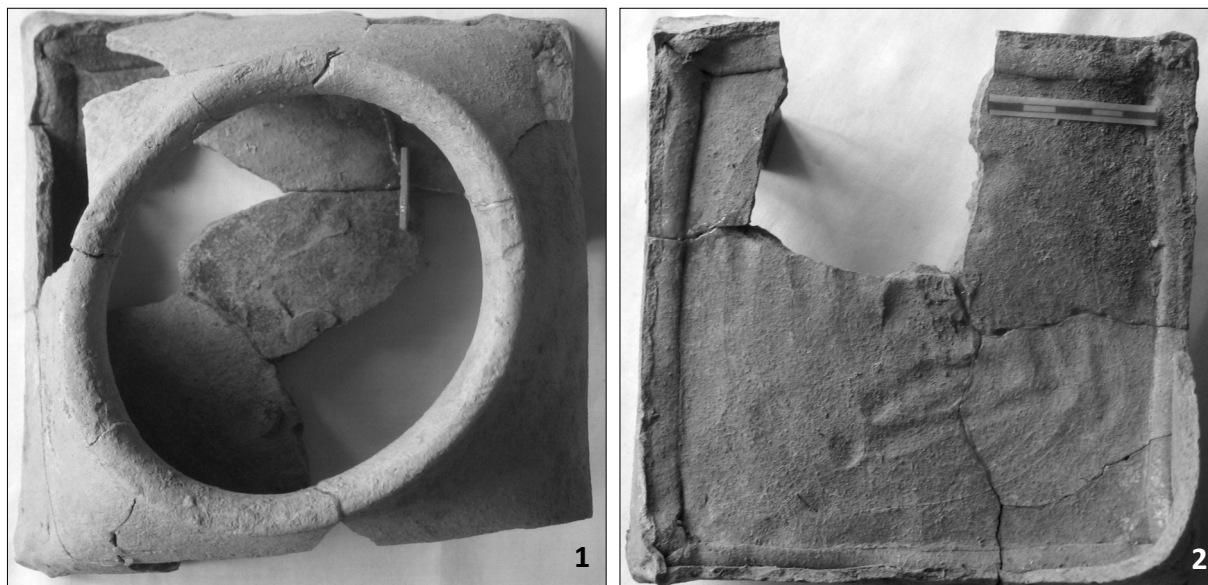
Navzdory metricky téměř jednotným ČVS vyznačuje se valečovský soubor pestrou typologií komor. Nejhojněji zastoupený typ má ve středních partiích plášť kolmo nebo téměř kolmo napojený k ČVS. V ose kachle, zpravidla ve vzdálenosti 20–30 mm od ČVS, se tento plášť začíná nepravidelně zaoblovat a zužovat. Kruhové ústí zpevňuje zploštělá, oble přehnutá, někdy i podseknutá manžeta. Šířka této manžety kolísá mezi 10 a 20 mm. Komory jsou hluboké 100 až 120 mm a nebyly na nich kromě jedné výjimky zjištěny záchytné otvory ani šroubovice. Tyto komory byly napojeny k nejhojněji zastoupeným ČVS s motivy č. 1, 3, 5, 6 a 7 a mnohdy jsou plně rekonstruovatelné (*obr. 28:1–2; tab. VI:5–6*). Některé exempláře mají vyhřívací otvor zploštělý (*obr. 29:1*). Místa spojení s ČVS zajišťuje zevnitř pečlivě provedený zpevňovací výmaz, vymodelovaný z válečku jemné hlíny (mazačky). Šířka tohoto zpevňovacího prvku, s četnými stopami po prstech, se pohybuje kolem 15 mm (*obr. 29:2*). Přemaz jemnou hlínou, včetně prstování, bývá patrný i na vnější straně (*tab. VI:6*). Jako výjimečná se jeví z větší části dochovaná komora napojená k ČVS s motivem č. 1 (VP 22), která je od počátku výrazně kónická a mohla by se proto uplatnit i na zkoseném nároží (*obr. 28:3, obr. na tab. VI:7* je mírně opticky zkreslen).

Komora napojená k ČVS s motivem č. 12 (sv. Jiří) je naprosto odlišná. Má pravidelně se zužující plášť a proto se její nároží směrem ke kruhovému ústí plynule zaoblují. Vyhřívací otvor zpevňuje drobná, oble přehnutá manžeta. Komora je hluboká 150 mm. Uprostřed boční strany hladkého pláště je ve vzdálenosti 25 mm od ČVS proražen kruhový zpevňovací otvor o světlosti 10 mm (*obr. 30:2–3*).

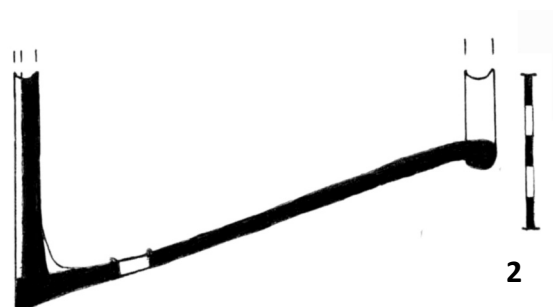
Jiná, částečně dochovaná komora, je napojená k ČVS s motivem č. 8 (orlice). Její plášť, počínaje vzdáleností přibližně 40 mm od ČVS, je na vnější straně zvlněný. Uprostřed spodní části se nalézá proražený kruhový zpevňovací otvor o světlosti 15 mm (*obr. 30:1*). V této souvislosti je třeba poznamenat, že zmíněné zpevňovací otvory (včetně těch na kachlích

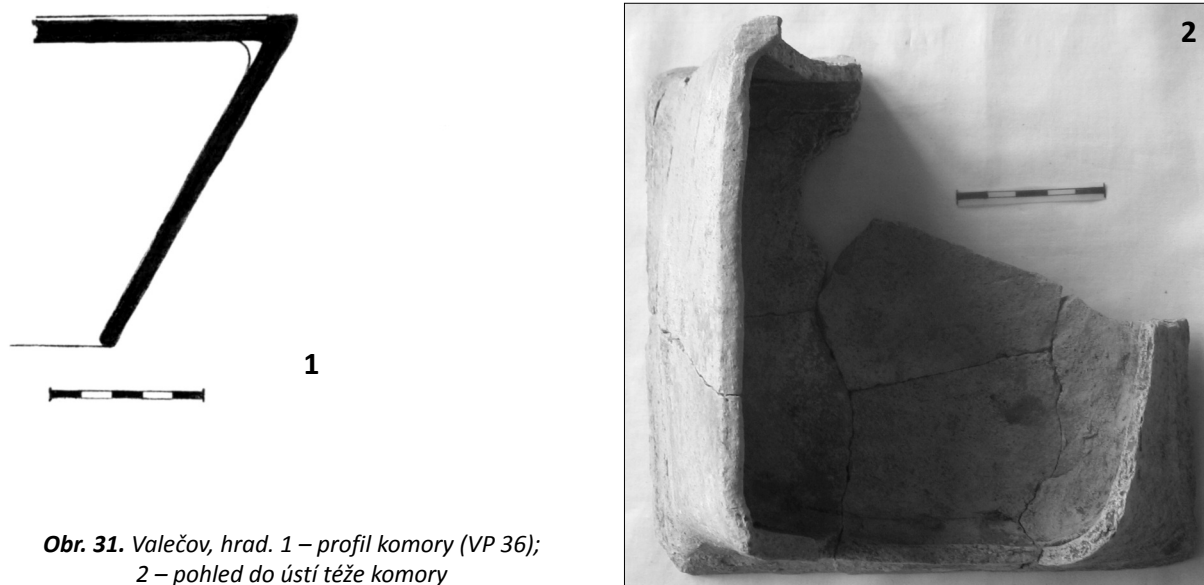
Obr. 28. Valečov, hrad. Profily komor reliéfních kachlů (VP 54, 52 a 22)

Obr. 29. Valečov, hrad. 1 – příklad zploštělého vyhřívacího otvoru s manžetou (VP 56); 2 – ukázka vnitřního zajištění spoje komory s ČVS plátem mazačky (VP 57)

Obr. 30. Valečov, hrad. 1 – torzo komory napojené na ČVS s reliéfem orlice (VP 59); 2 – profil komory (VP 65); 3 – tělo komory napojené na ČVS s reliéfem sv. Jiří (VP 65)

Obr. 31. Valečov, hrad. 1 – profil komory (VP 36);
2 – pohled do ústí téže komory

římsových, viz níže) se nalézají v ose ČVS, což naznačuje, že kachle byly řazeny ve sloupcích (pro cihlovou vazbu je charakteristické proražení zpevňovacích otvorů mimo osu).

Další typ komory má zásluhou nezaoblených kónických stěn pravoúhlá nároží po celé hloubce. Protože zesílení vertikálních stran je větší než horizontálních, vyhřívací otvor získal tvar na výšku orientovaného obdélníku o rozměrech cca 140 × 90 mm. Prosté ústí komory je seříznuto (zejména v nárožích), nebo zahlazeno prsty. Komory jsou hluboké kolem 100 mm a byly s pomocí zběžně provedeného výmazu napojeny k motivu č. 4 (obr. 31:1–2). Svým tvarem by vyhovovaly umístění ve zkoseném nároží.

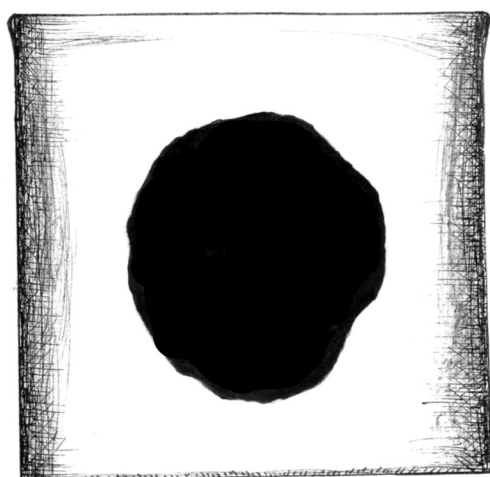
Další typ komory má poloválcový plášť se zběžně vyříznutým oválným vyhřívacím otvorem, uzavřený polokruhovitými záklopy, pravoúhle napojenými k ČVS. Hloubka těchto komor se pohybuje v rozmezí 80–95 mm. Plášť je na mnoha místech prohnutý dovnitř. Poloválcové komory byly napojeny k ČVS s motivy č. 9, 10, 11, 13 a patrně i 14. Spoj ČVS s komorou byl dodatečně zajištěn výmazem uprostřed spodní polokruhové základny. Protože okraje ČVS jsou většinou při styku s komorou zeslabeny, po destrukci kamen se převážná část komor od nich oddělila. Evidovaná torza poloválcových komor mohou pocházet až z devíti kachlů (obr. 32:1–3; tab. VI:8–9). Dodatečně napojit k ČVS se podařilo pouze tři exempláře (jde o motivy č. 9, 10, 13).

Ne zcela objasněn zůstal typ komory napojený k ČVS s motivem č. 2 (tab. II:8). Její stěny se mírně zužují, avšak neznáme její hloubku (zachovala se maximálně do 60 mm), ani podobu zakončení. Komora se stopami oboustranného prstování je na vnějších stranách zbrzděná rýhami, které mohly částečně suplovat šroubovici. Nároží jsou vystouplá, v několika případech dodatečně zpevňovaná. V jejich blízkosti jsou kruhové prohlubně po prstech, vzniklé při připojování komory k ČVS. Plášť komory je extrémně slabý (cca 3 mm), a následkem toho zvlněný.

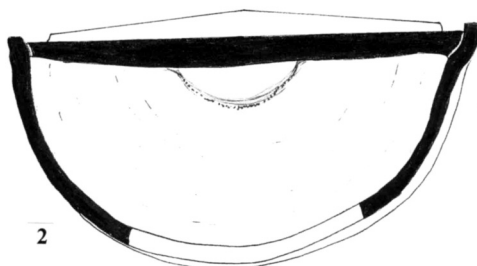
Mezi zlomky okrajových částí komor se nalézá více než dvacet kusů s manžetou, vystupující atypicky dovnitř kachle. Tyto manžety byly zhotoveny dodatečně, během první fáze sušení. Při jejich formování již nebyl nápomocen hrnčířský kruh, jsou hrubě zpracovány a objevují se na nich i v přilehlém okolí četné stopy po prstech výrobce (obr. 33:1). Na několika jiných zlomcích se dochovaly pokroucené zbytky dodatečně vyříznutého dna. Jejich torzovitost však nedovoluje zaujmout bližší stanovisko (obr. 33:2).

Ojedinělý zůstal zlomek blíže neznámé komory (?) s dodatečně zhotovenou oboustranně vystupující manžetou.

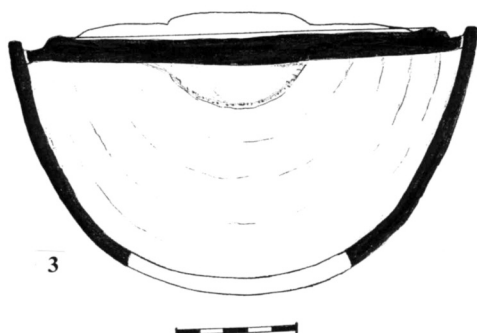
Další typy komor měly kachle římsové s motivem č. 15. Jde o komory hluboké cca 145 mm (hloubka komor patrně nebyla jednotná) bez zpevňovací manžety. Protože se směrem k ústí zužují pouze minimálně, mají tyto komory mohutný oválný vyhřívací otvor o velikosti cca 105 × 130 mm. Při styku s ČVS jsou jejich pláště zbrzděny výraznou rytou šroubovicí, skládající se z 6 až 10, maximálně 7 mm širokých polí (obr. 34:1–2; tab. VI:12; VII:1). Na dvou exemplářích se uprostřed horní části ve vzdálenosti cca 15 mm od ČVS vyskytuje kruhový záchytný otvor o světlosti 15 mm (tab. VI:10). Na jednom exempláři (VP 6) je jedna z bočních stěn komory posunutá cca 15 mm dále od okraje ČVS, což může souviset s umístěním kachle při nároží (tab. VI:11). Prohnutí pláště při styku s ČVS umocnilo vnější bodové prstování (patrně pro značnou hloubku komory se vnitřní zpevňovací výmaz nevyskytuje). V horní části,

1

2

3

Obr. 32. Valečov, hrad. 1 – pohled na vyhřívací otvor poloválčové komory (VP 60); 2, 3 – profily komor téhož typu (VP 60 a 61)

1

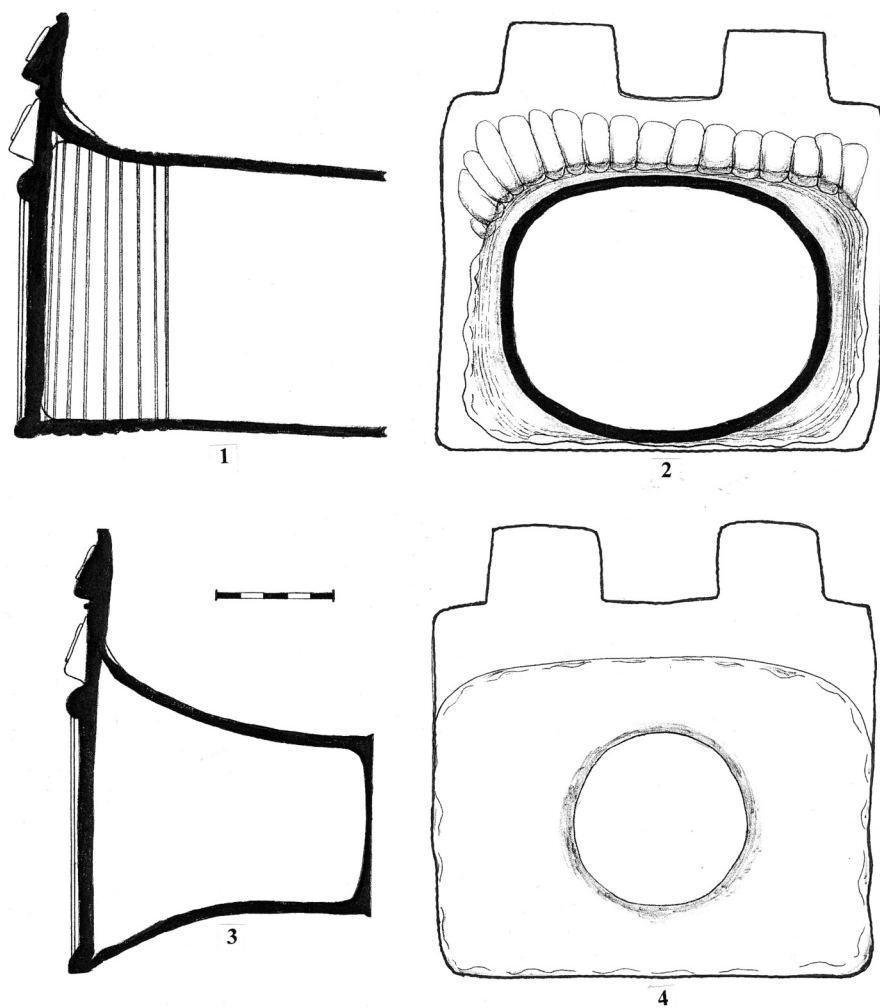
2

Obr. 33. Valečov, hrad. 1 – příklad hrubé, dovnitř komory vystupující manžety; 2 – zlomky komor se zbytky dodatečně vyřiznutého dna

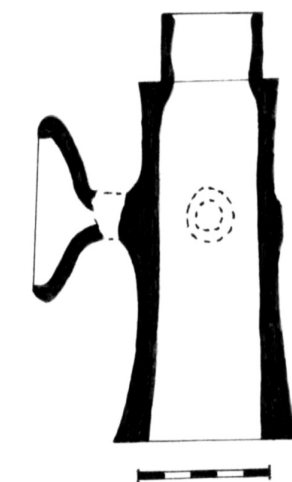
směrem k cimbuří, se objevuje vnější zpevňovací pásek zbrázděný kolmo provedeným táhlým prstováním (*tab. VI:11*) nebo hustou řadou otisků po špachtli (*obr. 34:1-2; tab. VI:10; VII:2*). K římsovým kachlům s motivem č. 15 náležely i velmi vzácné komory s uzavřeným dnem – jeden exemplář byl nalezen téměř kompletní. Jeho rozměry v místě napojení k ČVS činí 133 × 165 mm, hloubka je 110 mm a průměr uzavřeného dna 75 mm (VP 21). Zpočátku na bocích silně kónická komora se zhruba v polovině mění ve válcové těleso, plášť je hladký, bez šroubovice (*obr. 34:3-4; tab. VII:5-6*). Jinou, metricky téměř totožnou, rekonstruovatelnou komoru s uzavřeným dnem, se podařilo napojit k ČVS (VP 10) (*tab. VII:3-4*). Shrňme-li veškeré uvedené poznatky, zjistíme, že v souboru je zastoupeno dvanáct variant komor!

Chronologické poznámky

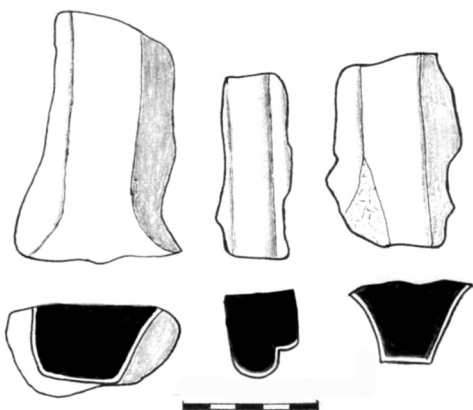
V souvislosti s vybudováním nového paláce Vaňkem z Valečova kolem poloviny 15. století byla s největší pravděpodobností postavena i nalezená kachlová kamna, která jsou svým tvaroslovím i ikonografickou výzdobou – dnes snad už můžeme říci – typická pro druhou polovinu 15. století (viz analogické soubory). Pro upřesnění jejich datování se jeví důležitá přítomnost erbů pánů ze Šternberka a Rožmberka. Víme, že Vaňek z Valečova až do své smrti v roce 1472 podporoval krále Jiřího z Poděbrad. Kališnickému králi Jiřímu zprvu slíbili věrnost i katoličtí Šternberkové a Rožmberkové. Kolem roku 1465 se však toto politické uskupení rozpadlo a došlo k založení opoziční Zelenohorské jednoty (*Beran 2010, 114, 119, 115*). Přítomnost erbů těchto dvou vlivných rodů napovídá, že kamna byla postavena ještě v době relativní politické stability, tedy mezi lety 1452–1465.

Obr. 34. Valečov, hrad. Římsové kachle. 1–2 – profil a rub ČVS s hlubokou komorou se širokým ústím (VP 3); 3–4 – profil a rub ČVS s kónickou komorou s uzavřeným dnem (VP 10)

Obr. 35. Valečov, hrad. Torzo kuželovitého vrcholového nástavce (VP 70, 70 a)

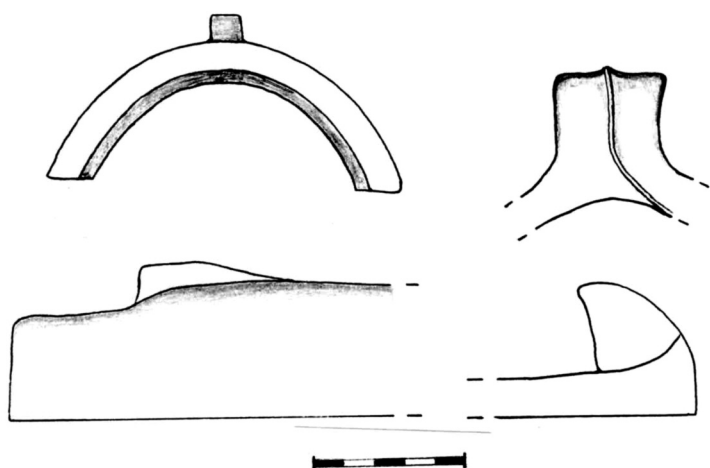
Obr. 36. Valečov, hrad. Profilované čelné výmazy

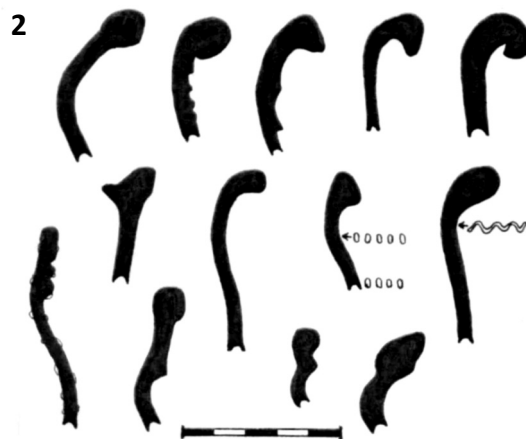
Obr. 37. Valečov, hrad. Částečně modelované mazanické bloky

Obr. 38. Valečov, hrad. Segmentově prohnuté keramické zlomky

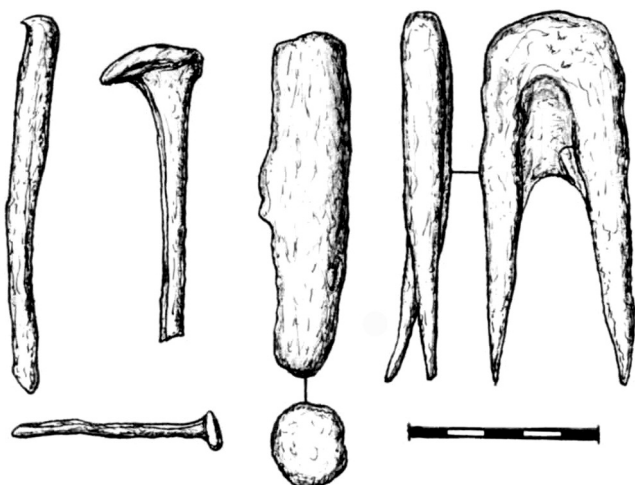

Obr. 39. Valečov, hrad. Zlomky prejzů s nosem-zarážkou a okrajovým zdobným nosem

Obr. 40. Valečov, hrad. 1 – výběr zlomků kuchyňské a stolní keramiky; 2 – typy okrajů a dekoru keramiky (vlevo dole střep ložtického poháru)

Obr. 41. Valečov, hrad. Železné předměty, zleva: trojice hřebů (svitkový a dva hraněné), neidentifikovaný zaoblený válcovitý předmět bez vnitřní dutiny a oko visacího zámku (?)

Úvahy o podobě valečovských kamen a porovnání s některými soudobými analogiemi

Pro úvahy o možné podobě kachlových kamen materiál poskytl pouze dílčí informace. Protože se jedná o vyvezený materiál, nebylo především možné zjistit, jaké rozměry měl kamnový podstavec. Jeho porce, tvar a umístění v interiéru mohly napovědět, zda máme před sebou zbytky jedněch, nebo více kachlových kamen. Pokud se jedná pouze o jedna kamna, což se zdá pravděpodobnější, je jisté, že se skládala z kachlů nádobkových i reliéfních. Na základě dosavadního studia analogických nálezů můžeme konstatovat, že jde o řešení pro druhou polovinu 15. století v Čechách obvyklé (Nový Knín, Tábor, Votelaž, viz níže). O tom, který typ se uplatnil na kamnovém soklu a který na nástavci, je v případě Valečova možné spíše spekulovat, protože skladba kachlů nemusela být v rámci uvedených součástí kamen jednotná. Přesto se na základě možného stavu poznání přikláním k názoru, že metricky jednotné kachle reliéfní se uplatnily v nižší, tedy soklové části a metricky variabilní kachle nádobkové obsadily nástavec. Důležitá je absence jakéhokoli nároží. Domněnku, že se v konstrukci kamen neuplatnila cihlová vazba a kachle byly řazeny ve sloupcích, podporují již zmíněné v ose ČVS do komor proražené zpevňovací otvory. Tento fakt vyvolává úvahy o existenci zkoseného nároží, minimálně na předpokládané soklové části kamen, složené dle předpokladu z komorových reliéfních kachlů. Na zkoseném nároží se teoreticky mohly uplatnit v souboru méně početné kachle s poloválcovou komorou, avšak tuto hypotézu pokusy o sestavení příslušných rekonstruovaných kachlů nepodpořily. Všechny evidované poloválcové komory jsou totiž k ČVS napojeny téměř v pravém úhlu (*obr. 32:2–3*) a podobně je tomu – až na jednu výjimku (*obr. 28:3; tab. VI:7*) – i v případě kachlů s nejpočetněji zastoupenou kónickou komorou s manžetou (*obr. 28:1–2; tab. VI:5–6*). V důsledku toho se po přiložení k sobě v úhlu 45° okraje ČVS na pohledové straně od sebe vzdalují na cca 30 mm a o něco dále, tedy hlouběji (v pomyslném tělese kamen), se navzájem dotýkají, což nedává smysl. Obdobný problém vyvstává dokonce i za předpokladu, že by příslušná část kamen postavená z reliéfních kachlů měla mnohoúhelný půdorys. Kromě toho, pokud bylo možné zjistit, výhřevné otvory poloválcových komor nejsou ve vertikálním směru zúženy a mají značný průměr (cca 100 mm), což neodpovídá umístění v jakémkoli nároží (*obr. 32:1; tab. VI:8*). Na pomyslném zkoseném nároží se naopak mohly ideálně uplatnit pravidelně se zužující komory napojené k ČVS s motivem č. 4 (*obr. 31:1–2*). K nim se v daném směru řadí i zmíněná atypická komora připojená k jedné z ČVS s motivem č. 1 (*obr. 28:3*). Ústí těchto komor nemají manžetu, což úvahu dále posiluje. Zjištěný počet takto tvarovaných komor je poměrně malý, avšak je třeba připomenout, že nelze v úplnosti nahlédnout do této problematiky, protože komory se podařilo rekonstruovat pouze z cca 65 %. Pokud byly kachle s poloválcovou komorou součástí jediných kamen, byly použity jako kachle základní, řádkové, případně se mohly uplatnit na zkoseném nároží, ovšem ve spojení s kachli nádobkovými na uvažovaném kamnovém soklu. Svým tvaroslovím jsou však pro tento prostor ideální mělké kachle nádobkové, miskové, což názorně dokládá nález z tábora (*Krajčíc 1997, 219, příl. 11*). Přítomnost kachlů nádobkových, miskových proto naznačuje, že ani část kamen, složená z nádobkových kachlů různé velikosti, neměla válcovitý tvar. Vzhledem k značnému množství římsových kachlů (minimálně 26 exemplářů) je velmi pravděpodobné, že se v organismu kamen uplatňovaly ve dvou řadách a uzavíraly obě základní části – sokl i nástavec. Na zkoseném nároží vytvořeném z kachlů římsových (motiv č. 15) se mohly uplatnit kusy s uzavřenou, slepou, extrémně zúženou komorou (*obr. 34:3, 4; tab. VII:3–6*). Důležitým výzdobným doplňkem kamnového tělesa byl nalezený vrcholový nástavec. O jeho původním umístění však není možné nic konkrétního říci. Patrně korunoval vrcholovou partii kamnového korpusu. Cenný je i nález původně vystupujících tvarovaných výmazů. Pokud jde o způsob řazení jednotlivých ikonografií, jejich sestava byla – mimo římsy a částečně nároží – patrně volná. Uvedené poznatky zachycuje ideální zjednodušená kresebná rekonstrukce (*obr. 42*). Předpokládané zúžení nástavce zde nebylo pro nedostatek informací znázorněno, spekulativní je mimo jiné i podoba vrcholové partie kamen a podstavce.

Valečovský soubor gotických kachlů svou morfologií, typologií, reliéfní výzdobou i povrchovou úpravou do značné míry koresponduje s dosud prozkoumanými českými analogickými nálezy. Totéž lze říci o předpokládané konstrukci kachlových kamen.

Z výsledků dosavadního bádání vyplývá, že druhá polovina 15. století byla obdobím rozkvětu kamnářského řemesla. Rozhodující v tomto směru byly tři faktory. Prvním byl nebývalý vzrůst požadavků na velikost obytné plochy panských sídel, což vyvolávalo potřebu většího počtu místností a dále důraz na komfortní vybavení, zejména obytných interiérů. Druhým faktorem bylo vzrůstající bohatství měst. Kachlová kamna se v této době stala běžnou součástí vybavení měšťanských domů. Třetí faktor představuje postupné pronikání výstavby kachlových kamen na venkov, např. do bohatších usedlostí, panských dvorců či mlýnů. V současné době máme v Čechách jako primární srovnávací materiál k dispozici několik zpracovaných a publikovaných kachlových souborů z druhé poloviny 15. století. Je zají-

mavé, že ačkoli tyto artefakty pocházejí z různorodého sociálního prostředí, nevykazují zásadní kvalitativní rozdíl. Z hradního prostředí jde především o soubor z Helfenburku u Ústěku (*Smetana – Gabriel 1988*, 545–560, obr. 1, 2; *Gabriel – Panáček – Podroužek 2011*, 320–330, obr. 97–101), z městského domu pochází tábořský nále z Křížkovy ulice čp. 28 (*Krajíc 1997*), do prostředí městského dvorce, tvrze či fary je třeba klást kolekci kachlů z Nového Knína (*Kaucká 2007*) a konečně z bohatého panského dvorce pochází soubor z Votoleže (*Kypta – Šulc 2006*). Další analogické kolekce z hradu/zámku v Pardubicích a města Sedlčan se zpracovávají.

Publikované soubory mají ve srovnání s valečovským následující charakteristiku:

Helfenburk-Hrádek – shody: soubor je režný a obsahuje kachle reliéfní (12 ikonografií) i nádobkové mělké i hluboké různé velikosti, absence kachlů rohového typu.

Odlišnosti: přítomnost kachlů s prořezávanou ČVS, reliéfně zdobené akroterium.

Pozn. – shoda motivu byla zjištěna v těchto případech: český lev, turnajová scéna, sv. Jiří. V publikované rekonstrukční skice jsou ve spodní soklové části kamen použity kachle reliéfní, čtvercové a horní nástavec vytváří kachle prořezávané obdélného formátu. Kamna mají mnohoúhelný půdorys (*Gabriel – Panáček – Podroužek 2011*, 321, obr. 99). Z jiných míst hradu pochází mimo jiné velmi dobře zachovaný atypický nárožní kachel obdélného formátu (*Hazlbauer – Gabriel 1998*, 383–390, obr. 1).

Tábor, díky nálezovým okolnostem nejpříbuznější a s valečovským nejpříbuznější kachlový soubor – shody: soubor je režný a obsahuje kachle reliéfní (17 ikonografií) i nádobkové různé velikosti a tvaru, které se uplatnily na nástavci, absence kachlů rohového typu, kachle – s jedinou neobjasněnou výjimkou – mají čtvercový formát, byly mezi nimi nalezeny segmentově prohnuté obdélné stavební články, na povrchové úpravě ČVS se podílela barevná (tmavá) hlínka, kamna měla zkosená nároží v obou částech.

Odlišnosti: kamna byla nalezena in situ, kachle římsové nahradil z ruky tvarovaný tordovaný prut.

Pozn. – shoda motivu byla zjištěna v mnoha případech: erb města Žatce, hráči vrhcábů, propletení draci, sv. Jiří, rožmberská růže (Vítkovci). Citovaný R. Krajíc ve své monografii věnoval problematice původního vzhledu kamen rozsáhlou kapitolu obsahující i řadu kresebných rekonstrukcí (*Krajíc 1997*, 136–160, obr. 59–70).

Nový Knín – shody: soubor je až na výjimky režný (2 ikonografie z minimálně 16), vyskytují se zde reliéfní i nádobkové kachle v podstatě s podobnou morfologickou charakteristikou (i zde lze na základě metrických hodnot nádobkových kachlů uvažovat o zužujícím se nástavci) a také segmentově prohnuté obdélné stavební články nejasného účelu.

Odlišnosti: jsou zastoupeny kachle rohové (některé reliéfy mají značně odlišné slohové znaky, a proto, pokud nejde o dodatečné vysprávky, je třeba uvažovat spíše o zbytcích více kachlových kamen).

Pozn. – shoda motivu byla zjištěna v těchto případech: český lev (2 verze), sv. Jiří, zlomek draka. Některé reliéfy nemají okrajovou lištu a při okraji je uzavírá pouze štíhlá zaoblená lišta, podobně jako tomu je na valečovském reliéfu s orlicí, kde analogická lišta vymezuje erbovní pole (*obr. 18*).

Votolež – shody: soubor je režný (16 ikonografií), vyskytují se zde reliéfní i nádobkové kachle v podstatě s podobnou morfologickou charakteristikou, kuželovitý vrcholový nástavec se čtveřicí nálevkovitých (trychtýřových) výstupků, výskyt segmentově prohnutých obdélných stavebních článků, na povrchové úpravě ČVS se podílela barevná (bělošedá) hlínka.

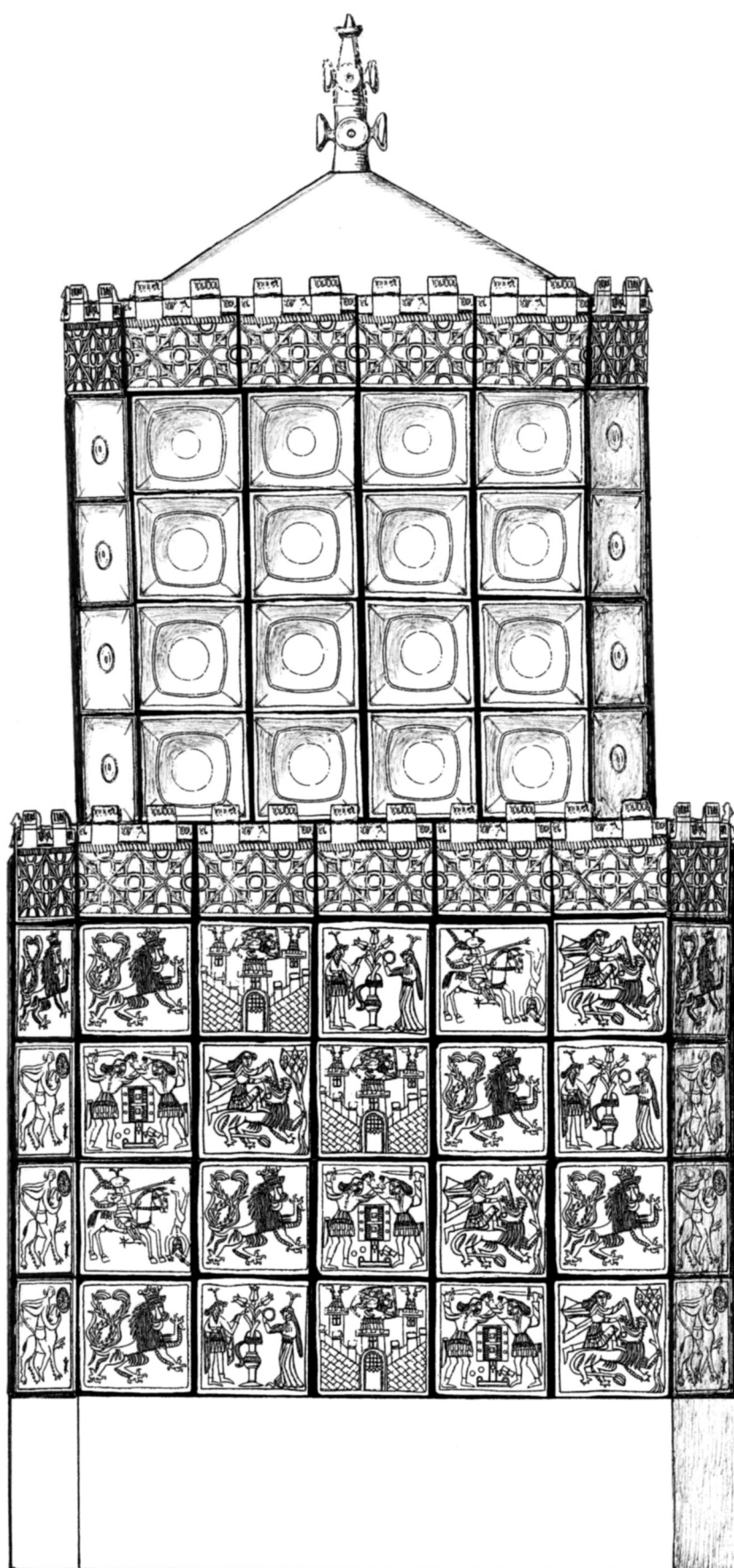
Odlišnosti: výskyt kachlů rohových a kachlů s obdélnou ČVS (2 formáty), reliéfně zdobené akroterium s bohatě prořezávaným okrajem.

Pozn. – shoda motivu byla zjištěna v těchto případech: hráči vrhcábů, sv. Jiří. Po stránce morfologické jsou tato kamna z uvedených příkladů nejvyspělejší, což koresponduje se skutečností, že jsou i nejmladší (v úvahu připadá i počátek 16. století).

Z analogických moravských souborů kachlů je třeba připomenout nále z městského biskupského hrádku v Mohelnici. Na ideální trojrozměrné rekonstrukci těchto kachlových kamen se na zkoseném nároží soklové části uplatňují kachle nádobkové, na nástavci kachle reliéfní, komorové a vrcholový nástavec (*Hazlbauer – Heidenreich – Lamr 2001*, 387–402).

OSTATNÍ STŘEDOVĚKÉ AŽ RANĚ NOVOVĚKÉ NÁLEZY Z HRADU VALEČOV

Severozápadní část zkoumané plochy o rozloze zhruba 4 m² (*obr. 2:1*, vyznačeno křížkovane) obsahovala téměř výhradně úlomky korýtkové krytiny – prežů (včetně zbytků malty a hlazené omítky). Z těchto stavebních prvků byl vyjmut pouze vzorek – přibližně pětadvacet kusů prežů a několik jejich vytvarovaných maltových výplní. Prejzy nejsou metricky shodné. Jejich původní délku se nepodařilo rekonstruovat, pouze šířku, která se pohybuje od 80 do 160 mm. Prejzy jsou ve vzdálenosti cca 40 mm od někdejšího horního okraje cca o 10 mm zúženy. Jedná se o plochu, obligátně vyhrazenou pro překlad jednotlivých kusů. Místo styku zajišťuje středová zarážka – nos. Okraj prežů (spodní) zvyrazňuje další, mohutnější a pouze zdobný nos (*obr. 39*). Výška v průřezu polokruhových prežů je závislá na celkových

Obr. 42. Valečov, hrad. Ideální zjednodušená rekonstrukce gotických kachlových kamen

rozměrech, v průměru jde o 40 mm. Materiál je hrubý, sytě oranžový, na vnitřní straně zdrsňený hrubozrnnou podsýpkou. Oba typy nosů byly vyrobeny z formy, přičemž vnitřní stěna okrajového typu nese stopy po dodatečném seříznutí. Je zajímavé, že některé exempláře mají na vnější straně stejný červený přetah jako některé reliéfní kachle a vrcholový nástavec.

Mezi ojedinělé nálezy z této části sondy patří kompletně zachovalá keramická dlaždice, která, podobně jako některé prejzy, vyčnívala nad terén již před započatím prací. Dlaždice je sytě oranžová, beze stop po dodatečné povrchové úpravě či reliéfu. Má čtvercový formát o stranách 150 mm, vysoká je 40 mm. Dalším vyzvednutým stavebním prvkem je téměř kompletní gotická cihla, široká 130 mm a vysoká 80 mm. Její maximální dochovaná délka je 190 mm.

V jižní části zkoumané plochy se mezi gotickými kachli objevovaly fragmenty kuchyňské a stolní tenkostěnné keramiky, pocházející převážně z 15. století (některé kusy jsou i mladší). Jde o zbytky hrnců či džbánů, pokličky, trojnožky, sklovitého cedníku (?) a dokonce i loštického poháru. Nejvíce částečně spojitelných zlomků (12) pochází ze světlého hrnce s uchem, který je na vnější straně ozdoben přibližně v pěticentimetrových odstupech čtveřicí červených linek. Okraje nádob jsou různorodé (bylo evidováno 15 typů). Na stěnách se objevuje zdobení rádílkem nebo rytá vlnovka (obr. 40:1–2). Vnitřní glazury žlutého zbarvení se objevují pouze výjimečně. Zlomků kuchyňské a stolní keramiky je po slepení přibližně osmdesát, což nepředstavuje ve srovnání s kamnářskou keramikou ani jedno procento.

Další zajímavou součástí nálezu je několik železných předmětů – tři hřeby, jeden svitkový a dva hraněné, neidentifikovaný zaoblený válcovitý předmět bez vnitřní dutiny a patrně oko visacího zámku (obr. 41). V sondě bylo rovněž objeveno několik desítek zvířecích kostí.

Jmenované předměty byly rozptýleny po celé zkoumané ploše a vše nasvědčuje tomu, že se sem dostaly náhodně, nikoli cíleným výhozem jako kachle a prejzy (na rozdíl od kachlů se tyto zlomky podařilo pospojovat pouze výjimečně).

Při povrchovém průzkumu zbylého úseku cesty na území hradního areálu (před jejím napojením na dnešní hlavní komunikaci) bylo nalezeno několik dalších zlomků keramiky, okenních terčků a cihel (na obr. 1:2 plocha při horním okraji vyznačeného kruhu). Keramické zlomky jsou vesměs renesanční. Jedná se o tři polychromně glazovaná torza misek, nohu trojnožky, část pokličky a dvanáct dalších neidentifikovaných úlomků. S tématem studie bezprostředně souvisí čtyři zlomky reliéfních kachlů, pocházející z doby kolem poloviny 16. století – podobně jako dva zmíněné renesanční kachle nalezené v severozápadní oblasti sondy (obr. 27:1–2). Prvým zlomkem (obr. 43:1) je torzem duté lišty se zaoblenými hranami, která na čelní straně měří 40 × 35 mm a její zahloubení dosahuje 25 mm. Materiál je jemný, světle oranžový, na reliéfní straně doplněný vrstvičkou šlikru, na kterou byla nanášena černá glazura. Druhým zlomkem o velikosti 90 × 80 mm (obr. 43:2; fototab. 7:6) je velmi atraktivní, protože je polychromně glazovaný. Reliéfní výzdobu tvoří torzo postavy muže v zeleném zřaseném kabátci, šubě. Oděv pod ním je světle modrý, mužovy ruce bílé. Vpravo se dochoval nepatrný zbytek další postavy oděné do hnědého šatu. Pozadí bylo žluté. Zajímavým detailem je pomocí žlutohnědé glazury naznačený ozdobný řetěz se zavěšeným šperkem na mužově hrudi. Poměrně hrubý základní materiál na reliéfní straně opět doplňuje až 4 mm široká světlá vrstva šlikru. V důsledku toho je slinutí olovnatých glazur se střepem

Obr. 43. Valečov, hrad. Zlomky renesančních komorových kachlů nalezené v prostoru někdejšího východního předhradí

velmi dobré, bez jediné prasklinky. Drobným výrobním nedostatkem jsou pouze malé kráterky, vyskytující se na bílé glazovaných plochách, vzniklé únikem plynů během výpalu. Občasné oprýskání glazur je nutno přičíst na vrub mechanického poškození. Maximální šíře střepu je 16 mm. Podstatně větší část analogického reliéfu byla nalezena na hradě Egerbergu (*Sýkora – Volf v tisku*). Na reliéfu spolu hovoří dva muži v civilním šatu. Kolem nich se rozpíná vzosná arkáda obohacená o postavičky hrajících putti. Tento typ arkády je typický pro výrobky saské proveniencí s luteránskou tematikou. Smysl scény se zatím nepodařilo objasnit (*obr. 44*). Třetí, pouze režný valečovský zlomek (*obr. 43:3*) měří 25 × 18 mm a zdobí jej drobný rostlinný motiv. Materiál je poměrně jemný, světle oranžový a na reliéfu jsou znatelné zbytky přetahu stříbřitou hlinkou. Na posledním zlomku je režná vystupující členitá okrajová lišta (část nároží) o velikosti 56 × 21 mm (*obr. 43:4*). Zbytek zakouřené komory dosahuje maximálně hloubky 47 mm od okraje ČVS. Materiál je hrubý, žlutohnědý.

Z uvedených faktů mimo jiné vyplývá zcela nový poznatek, že za panování Vančurů z Řehnic (1524–1588) byla na Valečově zbudována náročná, polychromně glazovaná kamna, která zdobily figurálními reliéfy. Je možné, že se o to postaral nejbohatší z Vančurů – Jiří Vančura na Brodčích, sídlící na Valečově v letech 1543–1554. Veškerý výše uvedený renesanční materiál je dnes uložen v Muzeu Mladoboleslavska v Mladé Boleslavi.¹

Obr. 44. Egerberg, hrad. Rozměrné torzo renesančního kachlového reliéfu s dvojicí rozmlouvajících mužů stojících v arkádě. Plochu zachycenou na zlomcích z Valečova ohraničuje přerušovaná čára (*obr. 27:1 a 43:2*)

LITERATURA

- Beran, Z. 2010: Poslední páni z Michalovic. České Budějovice.
- Brych, V. 2004: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 2003: Kachlová kamna z manského domu na Křivoklátě, Svorník 1, 187–194.
- Ernée, M. 2008: Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově. Archeologické výzkumy v jižních Čechách - Supplementum 5. České Budějovice-Praha.
- Gabriel, F. – Panáček, J. – Podroužek, K. 2011: Helfenburk. Hrad pražských arcibiskupů. Dřísy.
- Hazlbauer, Z. 2003: Dobová znázornění rozličných kachlových kamen s přihlédnutím k jejich zřízení v různých místech stavebních objektů, Svorník 1, 169–186.
- Hazlbauer, Z. – Gabriel, F. 1998: Neobvyklý gotický kachel se dvěma christologickými reliéfními náměty, Castella Bohemica 6, 383–390.
- Hazlbauer, Z. – Heidenreich, M. – Lamr, J. 2001: Stavební rekonstrukce pozdně gotických kachlových kamen v Muzeu Mohelnice, okr. Šumperk, Archaeologia historica 26, 387–402.
- Chotěbor, P. 1986: Komplexní povrchový průzkum hradu Valečova, Památky archeologické 77, 177–186.
- Chotěbor, P. 2006: Hynšta und Valečov, zwei unterschiedliche Beispiele von „Felsenburgen“ in Sandsteinmassiv unter dem Berg Mužský, Castrum bene 9, 157–166.
- Klučina, P. 2004: Zbroj a zbraně. Evropa 6.–17. století. Praha-Litomyšl.
- Koucká, T. 2007: Středověké kachle z Nového Knína. Podbrdsko - Fontes 5. Příbram.
- Krajc, R. 1997: Středověká kachlová kamna v Táboře. Archeologický výzkum v Křížkové ulici čp. 28. Tábor.

¹Autor děkuje Petru Chotěborovi za vstřícnou konzultaci a Aleně Pavlíkové za všestrannou pomoc.

- Kypta, J. – Šulc, J. 2006: Kachle ze dvora Votelaž u Kouřimi. Ke kultuře bydlení v hospodářském dvoře na přelomu středověku a raného novověku, *Památky středních Čech* 20/2, 3–29.
- Menoušková, D. – Měřinský, Z. 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště.
- Myslivoček, M. 1992: Panoptikum symbolů, značek a znamení. Praha.
- Nagy, P. – Čurný, M. 2011: Středověké a novověké keramické potrubia zo Slovenska, *Archaeologia historica* 36, 541–555.
- Orna, J. 2005: Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni. Plzeň.
- Pavlík, Č. 2010: Draci na kachlích gotiky a renesance aneb kouzelný svět fantazie, *Archaeologia historica* 35, 273–301.
- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.
- Sedláček, A. 2000: Hrady zámky a tvrze Království českého (elektronická verze). Díl 10. Praha.
- Smetánka, Z. 1969: K morfologii českých středověkých kachlů, *Památky archeologické* 60, 228–265.
- Smetana, J. – Gabriel, F. 1988: Středověké kachle z hradu Helfenburku, *Archaeologia historica* 13, 545–560.
- Sýkora, M. – Volf, M. *v tisku*: Archeologické nálezy z Egerberku a Chomutova. Příspěvek k poznání každodennosti aristokracie 15.–16. století. In: Comotovia 2011. Chomutov.
- Šulc, J. – Kypta, J. – Ježek, M. 2009: K hospodaření a kultuře bydlení na středočeském statku v raném novověku: příklad z Trněného Újezdu (okr. Kladno), *Archeologické rozhledy* 61, 697–714.
- Richterová, J. 1982: Středověké kachle. Praha.
- Vojkovský, R. 2010: Valečov (vlastivědný průvodce). Dobrá.
- Waldhauser, J. 2006: Český ráj očima archeologie. 300 tajemných míst a jejich příběhy. Liberec.

DIE ENTDECKUNG DES GOTISCHEN DESTRUIERTEN KACHELOFENS AUF DER BURG VALEČOV

Die Ruine der Burg Valečov gehört zu den bedeutenden Denkmälern in der geschützten Mittelgebirgslandschaft Böhmisches Paradies. Diese Felsenburg wurde vermutlich am Anfang des 14. Jahrhunderts erbaut. Seine Erbauer – die Herren von Valečov – gehörten zu den niedrigeren Adeligen. In dem Wappen hatten sie die Sonne (Abb. 3). Das bedeutendste Mitglied dieses Geschlechtes war der Unterkämmerer Vaněk von Valečov und Kněžmost († 1472). Dank ihm wurde die im Verlaufe der Hussitenkriege zerstörte Burg erneuert, verbreitet und bekam den neuen Palast (Chotěbor 2006, 161–166). Die umfangreichen Herrichtungen der Burg führten auch die späteren Besitzer – die Herren Vančura von Řehnice (1524–1588) durch. Ähnlich – wie bei der Menge von weiteren Objekten – wurde auch Valečov im Verlaufe des Dreißigjährigen Krieges (1618–1648) ausgeplündert und diente nicht mehr als Herrnsitz. Ihr Hauptpalast, der durch Vaněk von Valečov noch renoviert wurde, wurde für die Büros und die Wohnungen von den Beamten, die den Kněžmoster Teil der Domäne des Herrngutes Hradiště verwalteten, verwendet. Nach der Zentralisation des Herrngutes am Anfang des 18. Jahrhunderts wurde die Burg definitiv verlassen. Alle wertvollen Sachen wurden weggefahren und das Mauerwerk wurde schrittweise abgebaut. Die umliegenden Felsenstübchen bewohnten die Armen – sog. „Skaláci“ bis zum Ende des 19. Jahrhunderts.

Die ersten erfassten archäologischen Funde aus der Burg Valečov stammen aus den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts. Die Menge von dem weiteren archäologischen Material brachte die komplexe Oberflächenuntersuchung in den Jahren 1978–1982, welche durch die umfangreichere Herrichtung des Terrains in der nahen Burgumgebung motiviert wurde (Chotěbor 1986). Die Entdeckung der fast vollständigen beschlagenen Tür aus dem 16. Jahrhundert, welche im Verlaufe der siebziger Jahre des 20. Jahrhunderts in dem westlichen Vorfeld der Burg entdeckt wurde, ist ganz vereinzelt. Die weiteren wertvollen Funde hängen mit den neueren Herrichtungen der Ruine zusammen (Waldhauser 2006, 136–140). Im Jahre 2009 wurde ein Bruchstück einer gotischen reliefartigen Kammerkachel (Abb. 1:2) auf einem relativ frequentierten Weg zwischen dem gegenwärtigen Felsenstübchen und der Burg entdeckt. Dieser Fund wurde zuerst als Zufallsfund ausgewertet. Im Verlaufe des folgenden Jahres erschienen allerdings weitere Zehner Scherben sowie die Bruchstücke von Mönchen und Ziegeln unter den Füßen und Rädern von den Touristen auf dem gleichen Ort. Der Weg steigt hier längs des Felsens zum Geländebruch auf. Dieser Geländebruch begrenzt die Fläche der ehemaligen nördlichen Vorburg. Aus diesem Grunde erschienen die Vermutungen von der Zerstörung der Deponie durch das rausgeschmißene Burgmaterial. Diese Hypothesen bestätigte eindeutig die Feststellungs-sonde aus dem Sommer des Jahres 2010. Da das Gebiet unmittelbar bedroht wurde und teilweise schon durch die Touristen zerstört wurde, wurde es entschieden, die archäologische Notgrabung auf diesem Ort durchzuführen. Ihre Realisation verlief schrittweise in dem

Zeitabschnitt September 2010 – August 2011 (Abb. 2:1–2). Die ausgehobenen Scherben stammen vor allem aus dem Kachelofen. Es wurden auch die Reste von ungefähr sechzig unterschiedlich gestalteten Topfkacheln (Abb. 4–9, Taf. I) sowie von ca. achtzig Kacheln mit der Reliefverzierung (Abb. 10–35; Taf. II–VII) registriert. Es ist gelungen, manche Exemplare komplett zu rekonstruieren.

Mit den Kachelöfen hängen auch die Torsi von segmentiert durchgebogenen länglichen Bauelementen (Abb. 38), die Reste von den Blöcken aus Lehmewurf (Abb. 37) sowie die Ausschmierung der Gestalten (Abb. 36). Der Rest des Materials ist unterschiedlich. Es handelt sich um das Dachdeckmaterial – die Mönche (Abb. 39), die Bruchstücke der Küchen- und Tischkeramik (Abb. 40:1–2), die Fliese, einige Eisengegenstände (Abb. 41) und die Knochenfragmente. Das ganze Material lag maximal 20 cm unter der gegenwärtigen Oberfläche.

Auf den Reliefsen der Kammerkacheln befinden sich zwei Typen des Tschechischen Löwen (die Reste von mindestens zwölf und drei Exemplaren), zwei Versionen von Samson, der den Löwen überwältigt (die Reste von mindestens sieben und vier Exemplare), das Wappen der Stadt Žatec (die Reste von mindestens zehn Exemplaren), die prügelten Spielern mit den Würfeln (die Reste von mindestens sieben und neun Exemplare), die sog. Verlobungsszene (die Reste von mindestens sechs Exemplare), die Turnierszene (die Reste von mindestens drei Exemplare), das architektonische Motiv mit der Aufschrift (die Reste von mindestens sechsundzwanzig Exemplare), der Stern der Herren von Sternberg (die Reste von einem Exemplar), die Rose der Herren von Rosenberg (die Reste von einem Exemplar), der Adler, Hl. Georg, der mit dem Drachen kämpft (die Reste von einem Exemplar), die durchflochtenen Drachen (die Reste von zwei Exemplaren), der mit dem Spinnwirtel spinnende Wolf/Bär (der Rest von einem Exemplar).

Nach den Produktionsmerkmalen sowie der Reliefverzierung kann der Kachelfundkomplex in die zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts datiert werden. Es handelt sich höchstwahrscheinlich um die Reste des Ofens, der für Vaněk von Valečov erbaut wurde. Mit Rücksicht auf die gewonnenen Erkenntnisse wurde die hypothetische Rekonstruktion des ursprünglichen Aussehens des Ofens aufgearbeitet (Abb. 42). Nur einige, renaissancezeitliche und teilweise polychrom glasierte Kachelbruchstücke aus der Zeit um die Mitte des 16. Jahrhunderts (Abb. 27:1–2 und 43:1–4) entsprechen nicht der sonst organischen Stilkomposition von der Kollektion der erwähnten gotischen Kacheln.

Abb. 1. Valečov, die Burg. 1. Die Lage des Fundortes auf der Karte der Tschechischen Republik; 2. Die Terrainskizze des Burgkernes und seines unmittelbaren Umgebung. In der Mitte des Kreises ist der Raum mit dem Hortfund des Kachelofens

Abb. 2. Valečov, die Burg. 1. Der Plan der untersuchten Fläche. Der Verlauf eines zur Burg steigenden Weges ist mit dem unterbrochenen Strich bezeichnet. Die dichte Schraffierung links bildet den Felsen ab. Die untersuchte Fläche begrenzt die Reihe mit den Punkten. Das Netz mit den Rhomben bezeichnet das Gebiet mit der höchsten Konzentration von den Kacheln. Das Gebiet mit dem kleineren Vorkommen von den Kacheln annähert die quere Schraffierung. Das Gebiet mit den Reihen der Kreuze fasste vorwiegend die Baukeramik und den Mörtel um. Der Rhombus mit dem Kreuz bei dem Nordrand dieses Teiles der Sonde bezeichnet den Fundort mit zwei Renaissancekacheln. 2. Das Profil der untersuchten Fläche auf dem Ort auf der Abb. 2:1. mit dem Doppelstrich. Die senkrechte unterbrochene Linie begrenzt den Verlauf von dem Weg und die horizontale Schraffierung bezeichnet den Felsen. Die unterbrochene Linienzeichnung bildet die Oberflächenschicht mit dem zeitweiligen Vorkommen der Keramik ab. Die quere Schraffierung ist für die Schicht mit dem keramischen Hortfund verwendet. Das Punktieren ist die Sohle

Abb. 3. Das Siegel von Bernard von Valečov aus dem Jahre 1389

Abb. 4. Valečov, die Burg. Die schalenförmigen Topfkacheln. Die Seitenansicht (PV 80) und die Profile (PV 80, 82 a 84)

Abb. 5. Valečov, die Burg. Die Profile von den flachen Topfkacheln (VP 86 a 87)

Abb. 6. Valečov, die Burg. Die tiefen Topfkacheln: 1. Das Beispiel der abgewickelten Spirale (VP 92); 2. Das Beispiel der verschiedenen Breite von den Spiralfeldern (VP 88)

Abb. 7. Valečov, die Burg. Die unterschiedlichen Profile von den tiefen Topfkacheln (VP 88, 89, 92 und 93)

Abb. 8. Valečov, die Burg. Die unterschiedlichen Profile von den tiefen Topfkacheln mit der Andeutung einer Leiste bei der Kante (1. das Bruchstück ohne Bezeichnung; 2. VP 107)

Abb. 9. Valečov, die Burg. Die tiefen Topfkacheln mit der Andeutung einer Leiste bei dem Rand, dem gewellten Rand und der ausgetretenen Ecke (VP 107 a 109)

Abb. 10. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Tschechischen Löwen, der Typ I (VP 23–28, 110)

Abb. 11. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Tschechischen Löwen, der Typ I, das Detail der Buchstabe „m“ (VP 110)

Abb. 12. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Tschechischen Löwen, der Typ II (VP 29–30)

Abb. 13. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit Samson, der Typ I (VP 31–35)

Abb. 14. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit Samson, der Typ I (VP 36–38)

Abb. 15. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Wappen der Stadt Žatec (VP 39–47)

Abb. 16. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel der Spieler mit den Würfeln (VP 48–53)

Abb. 17. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit der „Verlobung“ (VP 54–58)

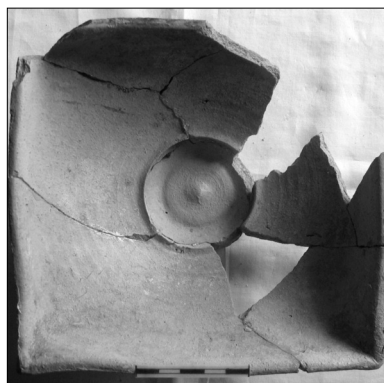
Abb. 18. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Adler (VP 59)

Abb. 19. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Wappen der Herren von Sternberg (VP 60)

Abb. 20. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Wappen der Herren von Rosenberg (VP 61)

Abb. 21. Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit der Turnierszene (VP 62, 63, 63a, 64)

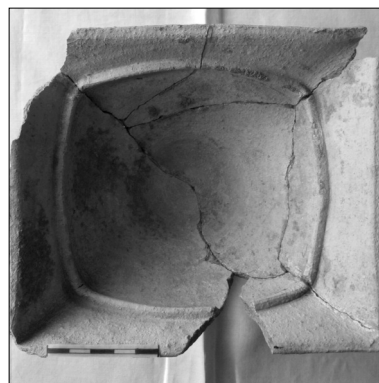
- Abb. 22.** Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit Hl. Georg (VP 65)
- Abb. 23.** Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit durchflochtenen Drachen (VP 66, 66a)
- Abb. 24.** Valečov, die Burg. Die reliefartige Kammerkachel mit dem Wolf/Bären bei dem Spinnrocken (VP 67, 67a)
- Abb. 25.** Valečov, die Burg. Die reliefartige Gesimskammerkachel mit der Architektur und der Aufschrift (VP 1–20)
- Abb. 26.** Valečov, die Burg. 1. Das Bruchstück mit dem Dächlein einer Zinne (VP 68); 2. Der Torso eines gewellten Netzes (VP 69)
- Abb. 27.** Valečov, die Burg. Die Renaissancebruchstücke von den Reliefkacheln und ihre Profile: 1. Das polychrom glasierte architektonische Detail (VP 116); 2. Das rohe Pflanzenmotiv (VP 117)
- Abb. 28.** Valečov, die Burg. Die Profile von den Kammern der Reliefkacheln (VP 54, 52 a 22)
- Abb. 29.** Valečov, die Burg. 1. Das Beispiel eines flächigen Ausheizraumes mit der Manschette (VP 56); 2. Das Beispiel der inneren Sicherung von der Verbindung der Kammer mit der frontalen Wärmewand durch die Scheibe aus Lehmbewurf (VP 57)
- Abb. 30.** Valečov, die Burg. 1. Das Profil der Kammer (VP 65); 2. Der mit der frontalen Wärmewand verbundene Kammertorso, das Kachelrelief mit dem Adler (VP 59); 3. Das mit der frontalen Wärmewand verbundene Kammerkörper, das Kachelrelief mit dem Hl. Georg (VP 65)
- Abb. 31.** Valečov, die Burg. 1. Das Kammerprofil (VP 36); 2. Der Blick in die Mündung der gleichen Kammer
- Abb. 32.** Valečov, die Burg. 1. Der Blick auf die Wärmeöffnung der halbzyklischen Kammer (VP 60); 2, 3. Die Profile der Kammern des gleichen Typs (VP 60 und 61)
- Abb. 33.** Valečov, die Burg. 1. Das Beispiel der groben, nach innen der Kammer eintretenden Manschette; 2. Die Bruchstücke der Kammern mit den Resten des später ausgeschnittenen Bodens
- Abb. 34.** Valečov, die Burg. Die Profile und die Rückansichten auf die Kammern der Gesimskacheln (VP 3 und 10)
- Abb. 35.** Valečov, die Burg. Der Torso des kegelförmigen Scheitelansatzes (VP 70, 70 a)
- Abb. 36.** Valečov, die Burg. Die profilierten frontalen Ausschmierungen
- Abb. 37.** Valečov, die Burg. Die teilweise modellierten Blöcke aus Lehmbewurf
- Abb. 38.** Valečov, die Burg. Die segmentiert durchgebogenen keramischen Bruchstücke
- Abb. 39.** Valečov, die Burg. Die Bruchstücke der Mönche mit der Nase-Sperre und der dekorativen Randnase
- Abb. 40.** 1–2. Valečov, die Burg: 1. Die Auswahl aus den Bruchstücken der Küchen- und Tischkeramik; 2. Die Typen der Ränder und des Dekors von der Keramik (Die erste von links ist die Scherbe eines Loschitzer Bechers.)
- Abb. 41.** Valečov, die Burg. Die Eisengegenstände, von links: drei Nägel (ein rollenartiger und zwei kantenartige Nägel), der nicht identifizierbare abgerundete Gegenstand ohne inneren Raum und das Auge des Hängeschlosses (?)
- Abb. 42.** Valečov, die Burg. Der gotische Kachelofen, die hypothetische Rekonstruktion ohne vorausgesetzte Verengung des Ansatzes
- Abb. 43.** Valečov, die Burg. Die Bruchstücke von renaissancezeitlichen Kammerkacheln stammen aus dem Raum der ehemaligen östlichen Vorburg
- Abb. 44.** Egerberg, die Burg. Der weiträumige Torso der Renaissancereliefe mit zwei auf der Arkade sprechenden Männern. Die Fläche auf den Bruchstücken aus Valečov begrenzt der unterbrochene Strich (Abb. 27:1 und 43:2)
- Taf. I.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den Topfkacheln im besten Zustand
- Taf. II.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den frontalen Wärmewänden der reliefartigen Kammerkacheln im besten Zustand (1–6 der Tschechische Löwe, der Typ I; 7, 8 der Tschechische Löwe, der Typ II; 9–12 Samson, der Typ I)
- Taf. III.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den frontalen Wärmewänden der Reliefkammerkacheln im besten Zustand (1–3 Samson, der Typ II; 4–8 das Wappen der Stadt Žatec; 9–12 die Spieler mit den Würfeln)
- Taf. IV.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den frontalen Wärmewänden der reliefartigen Kammerkacheln im besten Zustand (1–2 die Spieler mit den Würfeln; 3–6 „die Verlobung“; 7 der Adler; 8 das Wappen der Herren von Sternberg; 9 das Wappen der Herren von Rosenberg (der Witigonen; 10, 11 die Turnierszene; 12 Hl. Georg)
- Taf. V.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den frontalen Wärmewänden der reliefartigen Kammerkacheln im besten Zustand (1, 2 die durchflochtenen Drachen; 3 der mit dem Spinnwirtel spinnende Wolf/Bär; 4–12 die Architektur mit der Anschrift)
- Taf. VI.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den Bruchstücken im besten Zustand (1, 2 die frontalen Wärmewände mit der Reliefverzierung seit den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts in Sammlungen des Museums in Mnichovo Hradiště; 3, 4 der Scheitelansatz; 5–12 die unterschiedlichen Typen von den Kammermänteln)
- Taf. VII.** Valečov, die Burg. Die Übersicht von den Bruchstücken im besten Zustand (1–6 die unterschiedlichen Typen von den Kammermänteln; 7–10 die Details der Reliefverzierung)

1

2

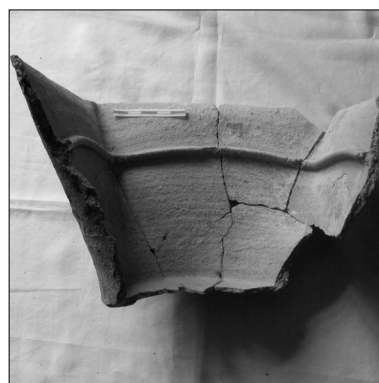
3

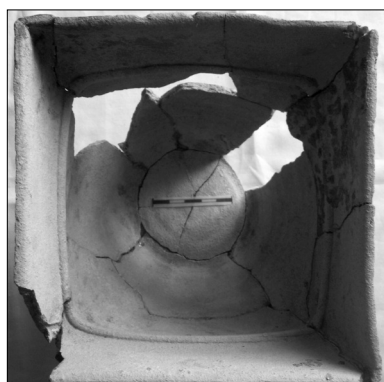
4

5

6

7

8

9

10

11

12

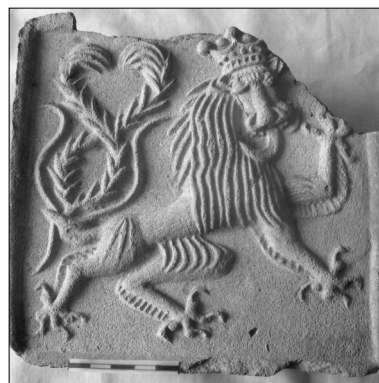
Tab. I. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších nádobkových kachlů

1

2

3

4

5

6

7

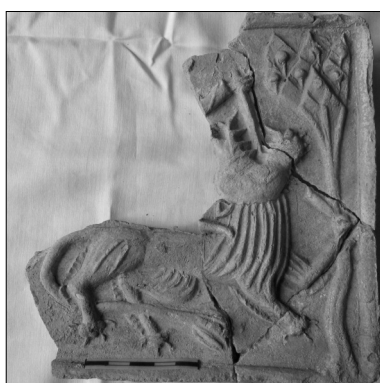
8

9

10

11

12

Tab. II. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších ČVS komorových reliéfních kachlů (1–6 český lev, typ I; 7, 8 český lev, typ II; 9–12 Samson, typ I)

1

2

3

4

5

6

7

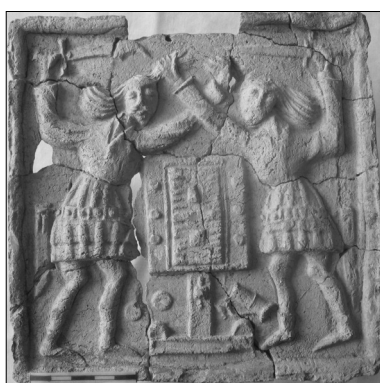
8

9

10

11

12

Tab. III. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších ČVS komorových reliéfních kachlů (1–3 Samson, typ II; 4–8 erb města Žatce; 9–12 hráči vrhcábů)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

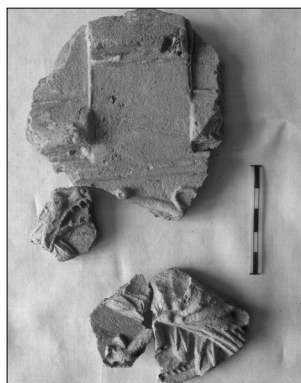

12

Tab. IV. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších ČVS komorových reliéfních kachlů (1, 2 hráči vrhcábů; 3–6 „zásnuby“; 7 orlice; 8 erb pánů ze Šternberka; 9 erb pánů z Rožmberka /Vítkoců; 10, 11 turnajová scéna; 12 sv. Jiří)

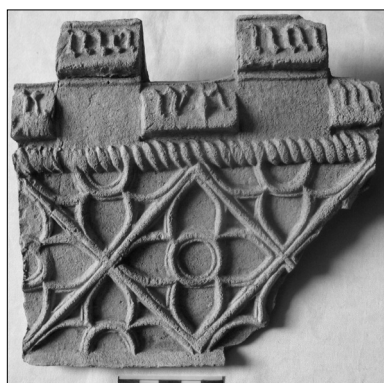
1

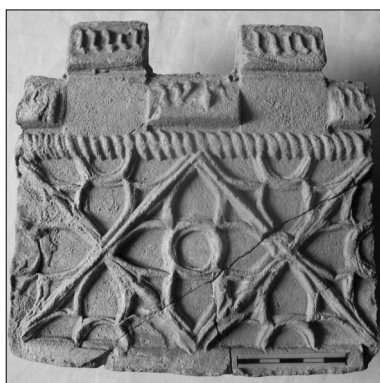
2

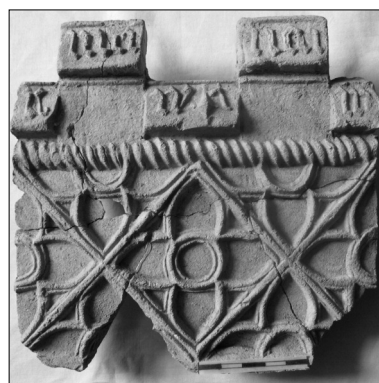
3

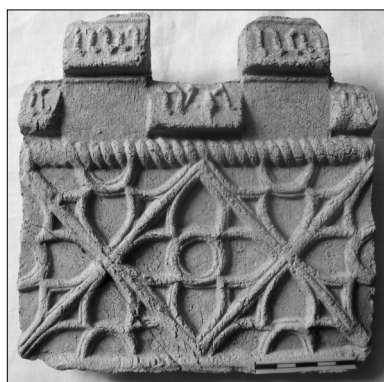
4

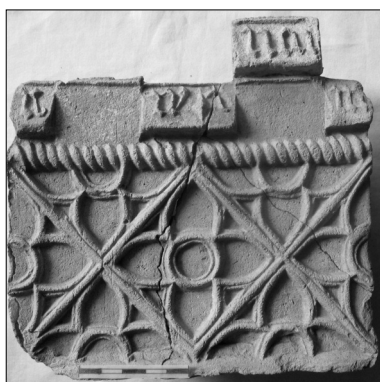
5

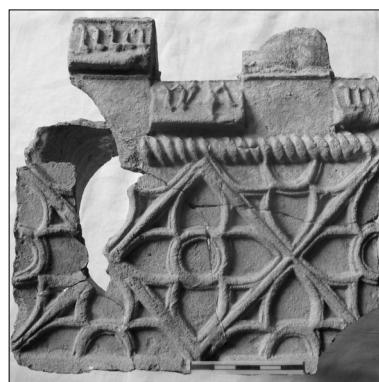
6

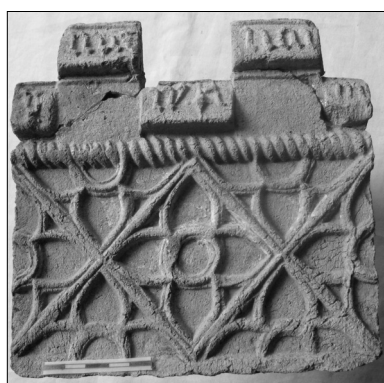
7

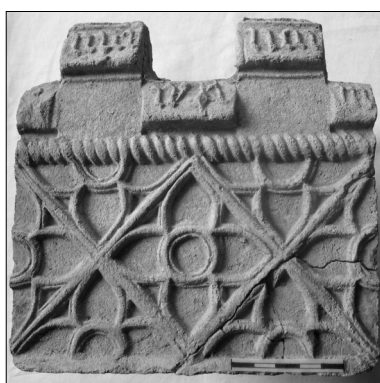
8

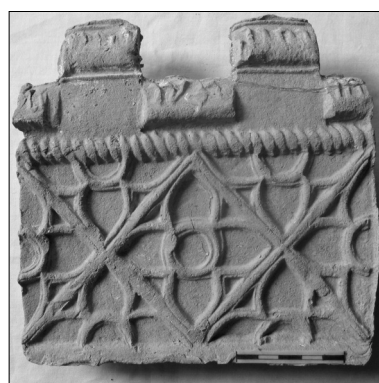
9

10

11

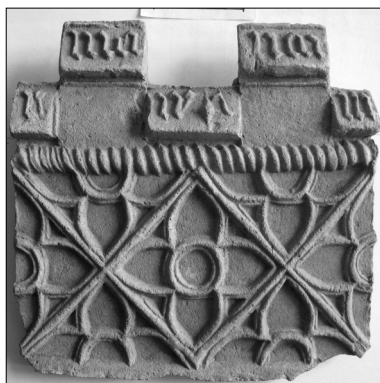

12

Tab. V. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších ČVS komorových reliéfních kachlů (1, 2 propletení draci; 3 vlk (medvěd) spřádající vřeteno; 4–12 architektura s nápisem)

1

2

3

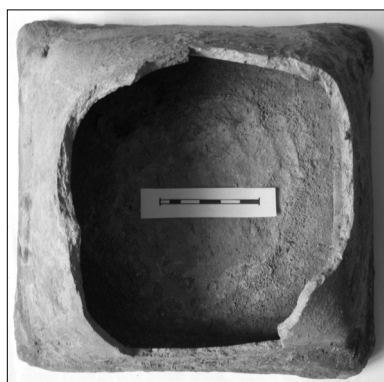
4

5

6

7

8

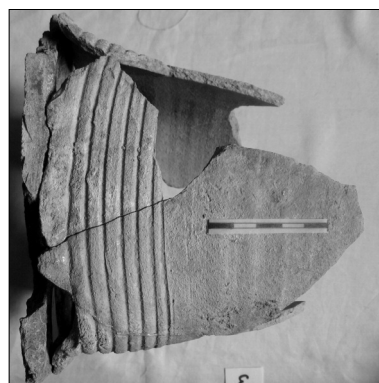
9

10

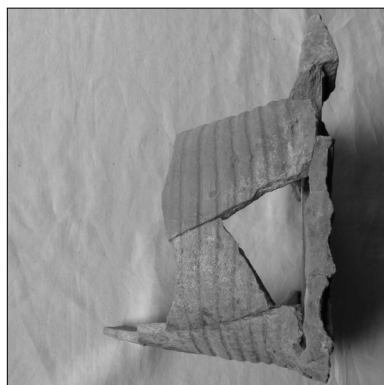

11

12

Tab. VI. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších zlomků (1, 2 ČVS s reliéfní výzdobou uložené od dvacátých let 20. století v muzeu v Mnichově Hradišti; 3, 4 vrcholový nástavec; 5–12 různé typy komorových pláštíů)

1

2

3

4

5

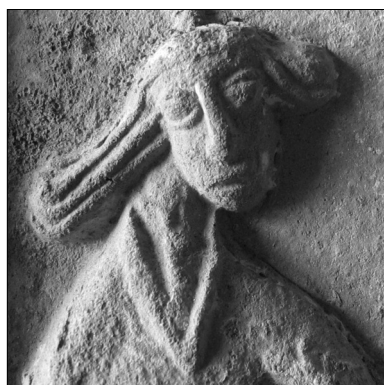
6

7

8

9

10

Tab. VII. Valečov, hrad. Přehled nejzachovalejších zlomků (1–6 různé typy komorových pláštů; 7–10 detaily reliéfní výzdoby). Autor kreseb a fotografií: Čeněk Pavlík